
MAGYARY GÉZA†

(1864—1928)

FIGYELŐ

A Magyar Szemle fennállása óta a halál most nyúlt be először sorainkba és ragadta el onnan váratlanul a Magyar Szemle Társaság alelnökét, szerkesztőbizottságunk szeretetreméltó és munkás tagját, akinek megalakulásunktól mindvégig igen sokat köszönünk. Kedves emlékét szeretettel fogjuk ápolni, amint azt az itt következő két megemlékezés, az egyik tanári kollégájától, a másik volt tanítványától, élénk állítja.

IN MEMORIAM MAGYARY GÉZA

BE-BENÉZEK elárvult dolgozószobájába az egyetemen és ugyanaz a kegyeletes érzés fog el, mint a firenzei San Marco-kolostor celláiban. Az is, mint emezek, aszkéta-lélek műhelye. ÁmMagyary Géza szobájában nem Savonarolának, a sötét rajongónak szelleme csap meg, hanem a szelídlelkű fiesolei baráté, aki nevében viselte lelkét, mert boldog is volt, angyali is. Míg Fra Angelico leheletfinomságú freskókkal ékesítette a kolostor rideg falait, addig Magyary Géza cellájában nehéz jogi problémákról írt könyveket, amelyekben, ha van is művészet, de az a finoman elemző logika művészete. Mily különbség a két férfiú munkája között és mégis mennyire egy lélek az, amely a kettőt áthatja! Az egyiknek a munkája átszellemült művészet, a másiké átszellemült tudomány. Magyarynak egész élete munkájában ugyanaz a bensőséges, áhitatos odaadás tükröződik, ugyanaz a teljes, szinte extatikus átolvadás tárgyába, és a mellett a léleknek ugyanaz a derűje és magából fakadó boldogsága, amely a san-marcói barát Szűz Máriait és angyali seregeit olyan meghatóakká teszi. És ugyanaz a rajongás, amelyet a barát képei mutatnak az égi hazáért, tölti el Magyaryt földi hazája iránt. A hazaszeretet magas őrtornyáról kémlelte, hol lehet rá szükség; s ahol ráváró feladatot látott, nyomban rávetette magát teljes erejével. Mindenütt ott volt, ahol a tudományos munkát kellett menteni vagy támogatni, ő, aki minden szerepléstől irtózott, odaállott nemzetközi fórumok elé a nemzeti kisebbségek védelmére, idegenbe szakadt magyar véreinkért. Látta, hogy az ország szerencsétlen helyzetén a komoly munka mellett csak a nemzetközi igazságosság érvényre jutása segíthet. Ezért lett előhaladott korban nemzetközi jogásszá és vált apostolává a nemzetközi bíráskodásnak.

Eseményekben szegény élete gazdag volt eredményekben. A hazai perjogot tökéletes tudományos rendszerré dolgozta ki és megkoronázta a nemzetközi bíráskodás elméletével, mely külföldön is megalapozta hírét. De nunkáin fölül még más gazdag örökséget is hagyott ránk: egy nagy lélek serkentő emlékét. A legnemesebb emberek közül való volt: puritán, keresztényien megbocsátó, segítségre kész.

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbbekért.“

A nagy költő intelmét Magyary Géza csak abban nem tartotta meg, hogy erején felül küzdött. Nem a lélek ereje hagyta cserben, hanem a testé.

Elment, pótolhatatlan ürességet hagyva maga után a nemzeti munka terén. A veszteséget, melyet halálával szenvedtünk, csak az az erő pótolhatja, amelyet nemes emlékeiből meríthetünk.

SZLADITS KÁROLY

MAGYARY GÉZA EMLÉKEZETE

FEKETE zászlók lengtek az Egyetemen és szomorúan jelentették, hogy Magyary Géza meghalt.

Az élet álom... és az ő élete valóban álomszerűen szép és ideálisan nemes volt. A realitás zaja nem ért el hozzá, akinek lelkét az igazság tisztult szeretete töltötte be, akinek törekeny külsején a megértő jóság bája rezgett, akinek munkásságát kemény parancssal irányította köteleességérzetének mindig élő szava.

Tudós volt és tápár. Tanult és tanított. A tudomány önzetlen szolgálata, az alázatos önismeret és tanítványai iránt érzett rajongó szeretete a legnagyobb tanítómesterekhez tette őt hasonlatossá. Amikor maga köré gyűjtötte tanítványait, valóban az „övéi“ közt volt. És ilyenkor olyan volt, — ő hozzá méltó e hasonlat — mint a jó atya; adott, adott, mindig nagy lélekkel és bőkezűen osztogatta tudása érett gyümölcseit. Mily megértéssel figyelte a fiatalok első lépéseit a tudomány nehéz útján, mennyi jóakarattal tudta felénk nyújtani segítő kezét, mily csalhatatlan volt pillantása, mellyel tanítványai munkásságának útját megjelölte és mily szerető volt ítéleteiben és feddéseiben! Igen, a bonus páter familias volt ő és ezért tanítványai gyermeki ragaszkodással szerették.

Előadásainak mindegyike a logikus gondolkozás ragyogó kis aranylánca volt és ezzel kötötte le mindvégig hallgatósága odaadó figyelmét. Gyakorlatain tisztult elméletei világánál boncolgatta a jogélet bonyolult kérdéseit és az abszolút igazság keresését minden tanítványának legszemélyesebb ügyévé, legigazibb ambíciójává tudta tenni. Hatása környezetére szinte csodálatos volt, mert mindabban, amit tanítványaitól megkívánt, ő maga volt a legfelelőbb példa.

Komoly hazafias érzését, lelkének ezt a legmélyebb értékét meg sem kísérelte a tetszetős szólamok aprópénzére váltani, de egész egyénisége oly ragyogó példája volt az igazi honfinak, hogy környezetében és vele érintkezve mindnyájan jobb magyarok lettünk.

A mai világ ezer zavara és visszássága közt igazán álomszerűen valószínűtlen és szép volt Magyary Géza élete és jelleme. Tanítványainak gyásza, Önmagunknak siratása. Mert elhagyott minket egy kiváló magyar, nagy tudós, ideális tanár és az ifjúságnak egy igaz barátja.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ

EGYETEMI KÉRDÉSEK

NEMZETI műveltségünk legmagasabbrendű intézményes biztosítékai, az egyetemek, az utóbbi hónapokban parlamenti felszólalások és sajtóközlemények útján tagadhatatlanul sokat foglalkoztatták a közvéleményt. Sajnos, inkább negatív, mint pozitív értelemben. Mélységesen elszomorító, hogy ugyanakkor, amikor külföldi ellenségeink zenebohócok díszdoktorrá avatásának a világsajtóba ügyesen becsempészett hírével igyekeztek

egyetemünk hitelét rontani, idehaza is megindultak a sorozatos támadások a budapesti egyetem ellen. A parlament politikai küzdelmekről izzó levegőjében napokon át jóformán ellenmondás nélkül tombolt az alantas gyanúsításokkal fűszerezett felelőtlen tekintélyrombolás. Mintha azok, akik minden alkalommal szívesen hivatkoznak külpolitikailag káros következményekre, megfeledeztek volna arról, hogy nemzeti kultúrfölényünk legszilárdabb védőbástyáinak aláaknázásával minő értékes, jól felhasználható fegyvert adtak kárörömrre kész ellenségeink kezébe. Mintha nem gondolták volna meg, minő romboló hatása lehet a tanári tekintély tapsokkal kísért megtépázásának az amúgy is fölzaklatott, még mindig szélsőségekre hajló, hinni és bízni nehezen tudó ifjúságra, melynek lelki konszolidációja csak a tekintélytiszteltetlethez való nevelés útján érhető el. Mily nehéz és kilátástalan azonban ez a vállalkozás akkor, amikor az ifjúságnak látnia és hallania kell, miként szólítják a lelkiismeretlenség és fogyatékos kötelelességteljesítés gyanújával terheltten a vádlottak padjára azokat a professzorokat, akikre példakép gyanánt kellene tekintenie. Még ha voltak is egyes ilyen hibák, — melyeket meggyőződésem szerint csakis belső, nem pedig erőszakos külső kezeléssel lehet eredményesen orvosolni — a nagyon is általánosan tartott vád méltatlanul érte a professzori kar zömét, mely odaadással él hivatásának s melynek sorában nagy számmal foglalnak helyet olyanok, akik tudománysszakukban európai tekintélyt képviselnek s büszkeségei lennének bármelyik külföldi nagy egyetemnek. A tájékozatlan magyar közvélemény, mely a tanári kar tagjainak tudományos munkásságát és jelentőségét nem ismeri (erről a parlamenti krónikák nem beszélnek!), annál könnyebben hajlik azonban kártékony általánosításokra, természetesen mohón szívta magába az elhangzott vádak miázmáit s ma már széles körökben hódított teret az a meggyőződés, hogy az egyetemi oktatás körül komoly, orvoslásra váró bajok vannak. Elérkezett az ideje tehát, hogy ezeknek a vádaknak egyszer komolyan a szemébe nézzünk s ha bajok vannak, azok gyökerére rávilágítsunk.

A tétel igazságát, hogy a mai magyar helyzet mindenkitől fokozott, a legnagyobb áldozatokra is kész munkateljesítményt kíván, senki sem vonhatja kétségbe. A fokozott munkateljesítménynek azonban megvannak nem csak a személyi, hanem a nélkülözhetetlen tárgyi föltételei is. Az egyetemek életében ezek a tárgyi föltételek az intézeti, laboratóriumi és könyvtári felszerelés teljességét jelentik. Az e téren mutatkozó hiányok nemcsak a tanítás eredményességét veszélyeztetik, hanem a tanárok kutató munkáját is hátráltatják. A helyesen fejlesztett intézet és könyvtár nemcsak a hallgatóság tudományos képzésének igényeit elégíti ki, hanem egyben a vezető ténart foglalkoztató problémakörökhöz igazodva, hű tükörképe az ő kutató egyéniségének. Régebben megfelelő intézeti javadalom hiányában a tanárok személyes könyvszükségletükről magánkönyvtáraik fejlesztése útján tudtak gondoskodni. Ma, mikor a tanári szobákba is beférközött a megélhetés gondja, ez úgyszólván teljesen lehetetlenné vált. A tanárok legnagyobb része kutató munkájában ma kizárólag az intézeti és közkönyvtárakra van utalva. Ebben a helyzetben természetes, hogy az itt mutatkozó hiányok a tanárok tudományos munkásságát is megbénítják.

Az egyes egyetemi intézetek javadalma a háborús összeomlás óta oly szűk keretek között mozog, hogy belőle az eredményes tanításnak sokszor még legegyszerűbb igényei sem elégíthetők ki. Ez állítás igazolására ez alkalommal csak a budapesti egyetem bölcsészeti karán uralkodó állapotokra kívánnék röviden rávilágítani, meg vagyok azonban győződve, hogy a helyzet a többi karokon sem lényegesen kedvezőbb. Intézeti könyvtárainkban a legfontosabb tudományos folyóiratok utolsó 10 évfolyama csaknem kivétel nélkül hiányzik s így tanárok és ifjúság a szakirodalom vérkeringésének ütőereitől el varnak

vágyva. A könyvbeszerzések sem tarthattak lépést a tudományok nagyarányú fejlődésével. A részletkérdések irodalmáról nem is szólva, az utolsó években sokszor még a nélkülözhetetlen, általános jellegű kézikönyvek megvételéről is le kellett mondanunk. A főként a német könyvpiacra uralkodó magas árviszonyok következtében az intézeti könyvtárak évi gyarapodása szükség-szerűleg rendkívül szűk keretek között mozgott. Csak ez a szomorú kényszerhelyzet teszi érthetővé, hogy a Történelmi Szeminárium könyvtárából E. Meyer, Beloch, Srbik, Seeck, Sombart, Dopsch és Redlich alapvető műveinek egész sora mindmáig hiányzik s hogy a görög filológiai tanítás mindennapi kenyerét, a görög feliratok monumentális kiadását (Inscriptiones Graecae) az intézet könyvtárában hiába keressük. A természettudományi intézetekben nemcsak a könyvtár, hanem a tudományos műszerek hiányossága is gátlón befolyásolja a tanítás eredményességét. A kísérleti fizikai intézetnek például nincsen egyetlen szpektroszkópja sem, úgyhogy a gyakorlatozó hallgatók szpektrumot nem is láthatnak. Hasonlóképpen kínos hiány mutatkozik árammérő eszközökben, aminek következtében a hallgatóknak sokszor hetekig kell várniok, míg a lefoglalt árammérő felszabadul. Mindaddig, míg a kristályok belső szerkezetét ábrázoló megértető modellek nélkülözhetetlen gyűjteményének beszerzése nem válik lehetségessé, az ásvány- és kristálytan egyik legfontosabb fejezete karunkon eredményesen nem adható elő. Az intézeteknek modern vetítőkészülékekkel való felszerelése is elodázhatatlan követelmény.

A tudományos eszközök terén mutatkozó hiányokhoz, mint következményeiben ugyancsak súlyos kísérő jelenség járul a bölcsészeti épületekben jelentkező mind fenyegetőbbé váló helyszűke. A legnagyobb baj, hogy számos, nemzeti szempontból is fontos tanszéknek nincs megfelelő szemináriumi helyisége, némelyik szeminárium pedig oly szűk, hogy a munkára jelentkező hallgatóknak alig a felét tudja befogadni. A modern értelemben vett, a hallgatókkal való közvetlen érintkezésen fölépülő tudósképzés, melynek súlypontját a munkára serkentő és nevelő gyakorlatok teszik, megfelelően felszerelt szemináriumi helyiségek nélkül csak elméleti követelmény maradhat. A helyszűke következtében a meglévő könyvtári anyag elhelyezése is leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. A könyvek egy része szűk, sivár berendezésű tanári szobákban raktárszerűen felhalmozva, nehezen hozzáférhetően porlad. Tantermeink méretei még a mai lecsökkenteti, de az előadásokat szorgalmasan látogató hallgatóság számára nyának sem felelnek meg. A tanárok nagy része ma zsúfolt termekben, állva szorongó hallgatóság előtt ad elő, ami nemcsak az előadások figyelmes követését teszi lehetetlenné, hanem egészségügyileg is káros. Nem egyszer történt meg, hogy a tűrhetetlen hőség és rossz levegő következtében a gyengébb szervezetű hallgatók alétan hagyták el a tantermet. Mióta a gólyavárat az egyetemi nyomda foglalta le, nincsen a bölcsészeti karon olyan auditorium maximum, mely az általánosan kötelező kollégiumok egész hallgatóságát be tudná fogadni. A helyszűke karunk tanítási rendjének egyik legégetőbb problémája, melyen azonban a jelenlegi helyzetben a legnagyobb jóakarattal is csak részben lehet segíteni. A végleges, megnyugtató megoldást csak a természettudományi intézeteknek a Lágymányosra való tervbevetett kitelepítése hozhatja meg. Az így felszabadult épületrészekben majd nemcsak új tágas tantermeket nyerünk, hanem a szellemtudományi intézetek és szemináriumok is méltó otthonra találnak.

A helykérdés orvoslása terén tehát egyelőre szükségmegoldásokkal kell beérnünk. Az intézetek és szemináriumok tudományos felszerelésének kiegészítése azonban elodázhatatlan követelmény. Lelkiismeretlenség és igazságtalanság volna, ha az egész államháztartásra nehezedő kényszerű

takarékosság utolsó tíz esztendejében felgyülemlett hiányokért bárki is azt a kultuszkormányt tenné felelőssé, mely tudománypártolásra való készségének annyi fölemelő bizonyosságát adta. Éppen ezért remélnünk kell, hogy ismert erélyével és leleményességével egyetemünk belső fölszerelésének mostohaságán is mielőbb segíteni fog, annyival is inkább, mert a hangoztatott békebeli munkateljesítménynek a békebeli munkaeszközök elengedhetetlen föltételei. Meg vagyunk győződve róla, hogy törekvéseiben e tájékoztató sorok után a nemzeti közvélemény is teljes erővel fogja támogatni.

Ez a nemzeti közvélemény teljes joggal várja el az egyetemi professzortól, hogy az ország mai súlyos helyzetében ne csak tanító, hanem nevelő munkát is végezzenek s a katedráról leszállva, megértő szeretettel keressék a lelki kontaktust az ifjúsággal, melynek a magyar jelen ezernyi bizonytalansága s a nélkülözések ködén átvigyorgó kísértések közepett nagy szüksége van a megértő és szerető kéz vezérletére, a higgadt tanácsadásra és szüntelenül éber fegyelmezésre. Teljesen tévesen ítélik meg a helyzetet azok, akik azt hiszik, hogy azok a professzorok, akik időt és idegeket nem kímélve, gúnyolódást és gyanúsításokat elviselve önfeláldozóan dolgoznak a jövő aktív magyar lelkiségének kifermálásán, az olcsó népszerűségeket keresik. Ezt a dicsőséget bizonyára szívesen engedik át a politikusoknak. Az ellen azonban, hogy a politika útja legmagasabb kultúrintézményeink, egyetemeink tekintélyének legázoúsán át vezessen, valamennyiünknek a leg-határozottabban föl kell emelnünk tiltakozó szavunkat.

HEKLER ANTAL

AMERIKAI SZEMLÉK

SZÁZ ÉS SZÁZ magazin, amelyek nemcsak egyszerű szemlék, de valószínűs képeskönyvek. Ezer és ezer színesen megírt aktuális cikk, amelyek mindig többet mondanak, mint amit a címük jelez. Művészi illusztrációk, gazdag irodalmi és könyvrovatok: ez az amerikai folyóirat. És mindez remek kiállításban, potom pénzért.

Itt minden társadalmi rétegnek megvan a maga tíz-húsz heti vagy havi szemléje. Kedve szerint válogathat közöttük. Megtalál bennük mindent, amire éppen kíváncsi. Zogu albán király ősi és hősi családfájának érdekesítő összeállításától kezdve II. Vilmos doorni rovargyűjteményének még érdekesítőbb ismertetéséig pompás tálalásban terítékre kerül minden úgynevezett „eredeti“ probléma. Nagyrészt mi, európai országok vagyunk az anyagforrások, amelyek — úgy látszik — nagy népszerűség közepett ontjuk a jenki világ számára, általunk eddig kellőleg nem méltányolt „kin-cseink“ tömegét.

És mindez a világ legtermészetesebb hangján, újságírói raffineriával megírva, tényleg azt a látszatot kelti, mintha a legfrissebb európai király családfájánál és a doorni száműzött császár pompás dncérjeinél már alig volna más probléma, amely az amerikai Citizenent érdekelhetné. A dolog tényleg úgy áll, hogy az ilyen, könnyű fajsúlyú apróságoknak van a legnagyobb publicitásuk. A dolgozó jenki, a businessman ugyanis nem ér rá naponként holmi hosszú elme-futtatásokat olvasni, számára teljesen elegendő, hogyha azalatt a pár perc alatt, amíg lunche-ol vagy az autójával várakozik valakire, öt-tíz perc alatt öt-tíz centért átfuthatja ezeket a weekly magazinokat.

Azonban a tartalmasabb és magasabb színvonalú revüirodalomért sem kell a szomszédba menni. Akad ebből a fajtából is szépszámmal.

Különösen a havi magazinok közül, amelyeknek tartalma ügyesen megírt színes cikkeknek kitűnő sorozata. Látszik rajtuk, hogy az egyes Magazinok valóságos versengést folytatnak azért, hogy a legaktuálisabb és legérdekesebb problémák feltalálásával az olvasópublikum mind szélesebb rétegeit magukhoz csalogassák. Hogy olykor-olykor kissé felületesek és felszínesek ezek a cikkek, ez Amerikában, ennek az országnak lázas ütemű, folyton rohanó miljöjében könnyen megbocsátható. Ezeket a hiányokat változatos tartalmuk teljesen pótolni tudja.

Az őszi szezon általában tartalmas számai közül természetesen az elnök-választással foglalkozik a legtöbb. Így az „ATLANTIC MONTHLY” is, amely „Studies in temperament” címmel a két jelölt személyes erényeiről és fogyatkozásairól ad érdekes képet. Kettőjük közül Hoover a képzetesebb, simább modorú és érzékenyebb. Quaker és klubember. Igazi jenkitípus, aki éveket töltött Európában és kitűnő összeköttetésekkel rendelkezik. Racionális kalkulátor. A kilowattok és lóerők embere, akinek egyik legfantasztikusabb gondolata: az öt órai munkaidő bevezetése. Saját személyében feltétlen tisztakezű, csak emberismerete kissé hézagos. Túlságosan idealista munkatársai megválasztásánál, akiknek hibáit azután rendszerint az ő számlájára írják. Smith ezzel szemben maga a megtestesült kedélyesség. Mindenkiel barátságos, szereti a tréfát, általában kiegyensúlyozott, humorral átítatott lélek. Nem oly halkszavú, mint ellenjelöltje, néha talán túlságosan is hangos, de mindenesetre remek szónok. És egyike az Unió legkitűnőbb adminisztrátorjainak. Göröngyös utakat kellett bejárnia, míg New-York állam kormányzói székébe, Albaniba jutott. Az emberek ma Amerikában mind több szelvényt vágnak és mind több autót vezetnek és a politikusok is egyre több hatalomra akarnak szert tenni. Smith nem szerelmese a hatalomnak. Egy ember, aki csak „élni” tud vele, de nem visszaélni...

A „CENTURY” az annyit vitatott prohibíció problémáját feszegeti, „Neither Wet nor Dry” című cikkében. Kétségbe vonja, hogy a mai állapot még sokáig fenntartható. Nemcsak egészségügyi, de praktikussági szempontból is arra a következtetésre jut, hogy még a nevezetes 18-ik módosítás után sem alkalmazható ez a rendelkezés. A szesztilalom betartása ma már a vidéken éppen olyan illuzórius, mint a városokban, ahol a szalonokban és klubokban több likórt fogyasztanak, mint azelőtt. Megállapítja, hogy a végrehajtása rengeteg pénzbe kerül és az eredmény nagyon kétséges. A statisztika sem mond mást. És az európaiak szempontjából is felette kényelmetlen. Udvariatlanságnak tartja idegen országok lakosaira ilyen tilalmi rendszabályokat ráoktrojálni. Közli Yimmy Walker newyorki polgármester nyilatkozatát, aki szerint az „Unió területén könnyebb szeszhez hozzájutni, mint például Kanadában”.

Egy másik cikkében az olasz kormány három tagjának és Róma kormányzójának kicserélésével foglalkozik. Szerinte Fedelének azért kellett távoznia, mert Mussolini a filozófus Gentile és a történész Fedele után végre egy általános tudós (?) kultuszminiszterségét óhajtotta. Potenziani kormányzónak viszont egy titokzatos párbaj-ügy törte ki a nyakat. Még Gasparri vatikáni államtitkárt is belekeverték ebbe az ügybe, aki állítólag a városi kormányzó nem egészen korrekt adminisztrációjáról tett volna elítélő nyilatkozatot. A bíboros ezt azonban megcáfolta. Az ügynek mégis egy sereg párbaj lett a vége, amelyek során Potenziani egyik ellenfelét megölte.

Valamennyi folyóirat közül — mint mindig — most is a „CURRENT HISTORY” közli a legérdekesebb külpolitikai vonatkozású cikkeket. Henry de Jouvenel francia szenátor és Friedrich Rosen, Németország egyik, 1921-ben rövid ideig külügyminiszterséget is viselt, legkitűnőbb diplomatája

csatáznak a „világháború felelőssége” körül. A jól ismert régi szólamokkal és közismert érvekkel. Jouvenel mindent II. Vilmosnak tulajdonít és annak a kardcsörtető hangulatnak, amely 1914 júliusának utolsó napjaiban a Monarchia és Belgrád között minden békés kibontakozásnak a lehetőségét meghiúsította, mert Berchtold szerint „már késő volt”. Rosen persze bizonyítani igyekszik, hogy 1870/71-i évi háború, a francia revanche-gondolat, pánszláv izgatás is volt a világon és hogy a Triple Alliance sem a legártatlanabb gyermekek közül való volt. Kedves fejezete e cikknek, amikor Jouvenel nem tudja megérteni, hogyha már gróf Tisza olyan „korrekt” módon opponált állandóan a koronatanácsokon, akkor miért nem tartott Magyarország szigorú semlegességet vagy miért nem küzdött az antant oldalán? Sajnos, Rosen válaszában e tekintetben nem tudott kielégítő felelettel szolgálni a francia szenátor kissé fogyatékos közjogi ismereteire.

Ugyancsak kitűnő cikk foglalkozik az angol munkáspárt új programjával. Ralston Hayden, a Michigan-egyetem politikanára ismerteti a Labour Party legújabb közrebocsátott pamfletjét, amelyben Ramsay MacDonald, Nagy-Britannia volt miniszterelnöke kapitalizmusnak a szocializmus területén való oly eredményes térhódításáról elmélkedik. Erősen kritizálja a kapitalista köröket, amelyek az olcsó termelést a munkások életstandardjának leszállításával, a munkások bőrén, az olcsó munkabérekkel akarják elérni. Ismerteti a Labour Party hatvanhárom programpontját, amelyek között ott szerepel; a Trade Unió Act visszavonása, a heti 48 órás munkaidő törvénybeiktatása, a Factory Act és a Bánya-szabályzatok reformja, az öregségi, özvegyeségi és árvasági biztosítás, a mezőgazdasági munkások munkaidejének és bérének szabályozása, munkásházak építése és nem utolsósorban annak lehetővé tétele, hogy a munkások gyermekei is megszerezhesék az egyetemi képzést az állam pénzügyi támogatásával, egyetemi munkásosztályok nyújtásával. Minderre fedezetül az örökösödési illetékek felemelését ajánlja. Sötét színekkel festi, le továbbá az angol munkanélküliség rettenetes méreteit. Ma 1,247.000 a munkanélküli Angliában, közel 200.000-rel több, mint egy évvel ezelőtt. A Baldwin-kormány ezen úgy akart segíteni, hogy a Domíniumoknál igyekezett elhelyezési lehetőségeket teremteni számukra. Sajnos, ez az igyekezet a legtöbb helyen hajótörést szenvedett, mert mint Bruce, Ausztrália miniszterelnöke is írta: „A Domínium nem volt elkészülve arra, hogy a londoni kabinet ezt a nagy problémát nem tudja önmaga megoldani s hogy az ily rettenetes méreteket ölthet.”

A „HARPERS MAGAZINE” hasábjain Silas Bent „International Window Smashing” című cikke érdemel külön említést. Az amerikai újságok külügyi vonatkozásaira és a hatalommal való gyöngéd összeköttetéseire vetíti rá éles reflektorát. Azokra az összeköttetésekre, amelyeknek révén a jelenlegi amerikai napisajtó a Coolidge-Kellogg-Hoover-triásznak valószínű politikai footballjátéka. Az Associated Press, United Press és az egyre fejlődő Hearst-konzern kisdéd játékeinál talán már csak az a nagy titkolódzás feltűnőbb, amellyel a tengerészeti program bármily irányú kommentálását, csakúgy mint a gyakori matrólázadásokat mint meg nem történteket következetesen elsüllyeszti. Általában ezek a lapok mindenről hallgatnak, ami a legtávolabbról is kellemetlenül érintheti a washingtoni kormányt. Így sem a Haiti belügyeibe való erőszakos beavatkozásról, sem a mexikói lehetetlen állapotokról nincs e lapoknak híryanaga. Mexikót különben is teljesen balkánmódra kezdik kezelni, mióta nemcsak az elnököket, hanem már az elnökjelölteket is meggyilkolják. Pedig Mexikó a főfészke a bolsevizmusnak Közép-Amerikában. És az amerikai semmitől sem retteg úgy, mint éppen a bolsevizmustól. Az úgynevezett „Commer-

cialized Press“ persze hallgat a „szép szóra“, ami a Magazine sprint könnyen érthető, „ha tekintetbe vesszük, hogy egy lap átlagos évi kábelköltsége közel félmillió dollár s hogy egy szó távirati díja Tokióból vagy Dél-Amerikából 25—35 centbe kerül“.

Ugyancsak kényes problémával foglalkozik a „THE NATION“ is. „The Protestant Menace“ kissé banális cikkének a címe, amelyben az elnökválasztási hadjáratral kapcsolatosan a protestáns „veszedelemre“ hívja fel olvasói figyelmét. A katolikus „veszedelem“ után tehát egy újabb „veszedeleménél“ áll szemben Amerika; különösen a metodisták és presbiteriánusok jól megszervezett összefogásán sopánkodik azzal a mottóval, hogy: „az elnyomás mindig a hatalmasabb (tehát Amerikában: a protestáns) egyháztól indult ki“. Szerinte a protestáns Hoover, győzelme esetén csak protestánsokkal fogja benépesíteni az állami hivatalokat. Ezzel szemben a katolikus Smith van olyan jó politikus, hogy a vallási kérdést nem engedí behatolni a politika berkeibe. Érdekes, hogy még mindig akadnak orgánumok, amelyek katolikus-protestáns veszedelmekről cikkeznek, holott talán a Nation tudja a legjobban, hogy az egyházi és politikai tendenciákat éppen Amerikában lehet a legkevésbé összeházasítani. Az elmúlt száz esztendő is ezt bizonyítja.

Valamennyi magazin közül az „OUTLOOK“ közli a legrészletesebb statisztikákat. „Rating the Presidents“ című ügyesen összeállított cikkéből megtudjuk többek között, hogy az Uniónak eddig 18 republikánuspartí és 11 demokratapárti elnöke volt.

Szerinte mindkét pártnak megvan a maga „nagy“ elnökeiből álló szentháromsága. A republikánusoké: Washington-Lincoln-Roosevelt; a demokratáké: Jefferson-Queveland-Wilson. Azt is elárulja e kis ismertetés, hogy a legutolsó négy választás aránylag igen csendes volt. Sem az 1912 évi Roosevelt-Taft-Wilson, sem az 1916 évi Wilson-Hughes, de az 1920-as Harding-Cox és a legutóbbi Coolidge-Davis (1924) elnökválasztás sem volt oly zajos, mint a mostani küzdelem, amely még leginkább az 1896 évi Hayes-Tilden választásra emlékeztet, amely az utolsó harminc esztendő egyik legkeményebb erőpróbája volt. Végül arról is informál az Outlook, hogy a Lincoln óta választott elnökök közül mindössze négyen: Hayes, Garfield, Harrison és Mc. Kinley ültek megelőzőleg a szenátusban. Cleveland, Roosevelt, Wilson és Coolidge elnökké választásuk előtt egyes államok kormányzói voltak.

Az elnökjelölteken kívül azonban az alelnökjelöltek is szóhoz jutnak. A „REVIEW OF REVIEWS“ „Our next Vice-President“ című cikkét a két alelnökjelölt személyének szenteli. Hooverék alelnökjelöltje: Curtis szenátor, Kansas államból. Anyja egy indián herceg leánya volt s így indián vér van a családjában, minek révén különösen a déli részeken igen nagy népszerűségnek örvend. 1892 óta képviselő, 1907 óta szenátor. Alapos ismerője a kongresszus gépezetének, amelyben, megválasztása esetén, egyúttal a szenátus elnöke volna. A demokratapárt alelnökjelöltje: Robinson szenátor Arkansas államból. 1903-ban küldték először a kongresszusba. 1913-ban Arkansas állam kormányzója lett, majd szenátor. Kitűnő parlamenti debatter, aki Woodrow Wilsonnak legszűkebb baráti környezetéhez tartozott. Smith elnökké választása esetén övé a szenátus elnöki méltósága.

Mint minden független magazin, így a Review of Reviews is prohibíció-ellenes és csaknem minden számában nagy buzgalommal döngeti a szesztilalom egylőre még jól bezárt kapuit. Allításainak igazolásul külföldi példára hivatkozik, a finnországi prohibíció teljes csődjére. Mint ismeretes, az európai országok közül Finnország volt az első, amely a szesztilalmat bevezette, de a hihetetlen méretű csempésztést nem tudván

megakadályozni, máris annak eltörlésével foglalkozik. Jellemző adat, hogy míg a prohibido bevezetése előtt 1926-ban 4446 embert csuktak le részegség miatt, addig a szesztilalom első évében 18.598 volt a részegség miatt letartóztatottak száma.

Az elnökválasztás és prohibíció kétségkívül aktuális problémái mellett a „SCRIBNER'S MAGAZINE“ hasábjain Thomas Jefferson Wertenbaker, a Princeton-egyetem professzora viszont arról értekezik, hogy az amerikai kultúra tulajdonképpen, ha frissebb keletű is, mint az európai, de nem marad sokkal mögötte annak. Megvédi Amerikát a folyton hangoztatott gépszerűség és léleknélküliség szerinte alaptalan vádja ellen. Állításai igazolására felhossa, hogy nemcsak Anglia, Franciaország és Németország vezet a tudományos élet terén, ma már az Uniót is éppen ilyen joggal megilleti az első hely. Szerinte az U. S. A. az utolsó évszázadban legalább harminc világhírű tudóst, feltalálót és igazán nagy embert vallhat a magáénak. Azt hiszem, e cikkekre könnyű volna az európai válasz, amely bizonyára megmagyarázza majd, hogy ha akármilyen nagyra is becsüli Európa az újvilág úttörő szerepét, — különösen a technikai haladás terén — azért Edison mégsem Shakespeare és Lindbergh sem Goethe. Egyelőre még Dantenak sem akadt párja. És Beethovenek sem igen szaladgálnak a felhőkarcolók között.

A híres Kellogg-paktumról és a tengerészeti leszerelés kérdéséről sem feledkeznek meg. A „TIME“ például a Tengerészeti Államtitkárság kínos napjainak ismertetésére szentel egynéhány igen élvezetes hasábot. A nagyhatalmak tengerészeti programja ugyanis alaposan összekuszálta az európai és amerikai úgynevezett diplomácia harmonikus szálait. Különösen az Unió flottaprogramjának kipattanása keltett lesújtó meglepetést nemcsak Párizsban és Tokióban, de különösen a londoni Downing Streeten, amelynek gazdája már jóelőre diplomáciai betegség címén Dél-Amerikába vitorlázott. A helyzet tényleg kínos, mert a kongresszus már elfogadta ezt az úgynevezett tengeri „fel“-szerelési programot és most már sem Coolidge-nek, sem Kelloggnak nem áll többé módjában, hogy az angol és francia nagykövetek bár udvarias, de határozott tiltakozó jegyzékének megfeleljen. Az Unió úgy látszik ezzel a flottatervvel akarja bebizonyítani, hogy mégis csak függetleníteni tudja magát az európai flottakoncerttől és hogy már azzal sem sokat törődik, ha egyidejűleg a londoni és párizsi kabinetek is a saját útjaikat járják. Éppen ezért a londoni tengerészeti programú időelőtti nyilvánossághozatala már nem is keltett valami túlságos nagy feltűnést. Hogy az admirálisoknak nehéz napjaik lehettek, azt Chamberlain diplomáciai betegszabadsága bizonyítja a legjobban. A Kellogg-békepaktum aláírását is azért rendezték úgy látszik olyan nagy görögtűzzel, hogy ideig-óráig eltereljék a figyelmet a flottaprogram körüli kisedő játékokról, amelyek azonban a Time szerint a washingtoni kormánynak is igen nehéz napokat okoztak.

Flottapikantériával szolgál végül a „WORLD'S WORK“ is. Igaz, hogy nem aktuális pikantériával, de mindenesetre kevésbé ismert, igen érdekes világháborús adalékkal. Lord Beaverbrook „Political Batdes of the World War“ című cikkében az angol admirális egyik igen különös fejezetéről rántja le a leplet. Pompás tollal ismerteti az 1915 évi Churchill-Fisher-féle csetepatét, amely végül is a liberális kabinet bukását okozta. Fisher tengeragnak ugyanis rögeszméje volt, hogy a németeket az angol flottának nem a nyút tengeren, hanem a Baltiöbölből a pomerániai tengerparton kell megtámadni s mint egykor az oroszok, a hétéves háború folyamán Nagy Frigvest meglepték, azonképpen kell az angol flottának is Pomeránián át szárazföldi partraszállással kétségbeejteni Tirpitz vezérkarát. Churchill

ezt a tervet teljesen elhibázottnak tartotta és erősen állást foglalt ellene, minek ellensúlyozására azonnal elrendelte a Dardanella-expedíció útnak indítását. Így azután a Baltiterv sohasem került kivitelre. Fishernek végül is távoznia kellett s már csak skóciai birtokán volt alkalma ahhoz, hogy a

CZAKÓ ISTVÁN

Churchill-Kitchener-politika baklövéseit diadalmasan, de hatalom nélkül elkönnyvelhesse. Az események ugyanis Fishert igazolták. A Góliáth csata-cirkáló elsüllyesztése, a Lusitania megtorpedózása, majd a Dardanella-akció sikertelensége is Fisher népszerűségét növelték. Az eseményeket azonban már nem tudta megállítani. A Bonar Law-kabinet reorganizációja s az úgynevezett „Tengerészeti Tanács“ felállítása sem adott új irányt az angol flotta szerepének. A koalíciós kabinet, különösen Asquith és Churchill persze szentül meg voltak győződve, hogy a Fishermentes angol flotta Trafalgar óta legnagyobb haditetteit és győzelmeit aratta. Sovány vigasztalás volt Fisher számára, hogy ezek a trafalgari „győzelmek“ inkább a német tengerészet győzelmei voltak.

Boston, 1928 október.

CZAKÓ ISTVÁN

A KATHOLICIZMUS ROMÁNIÁBAN

A MAGYAR SZEMLE legutóbbi számában, az erdélyi kérdés legnagyobb ismerőjének, Jancsó Benedeknek kitűnő tollából, egy érdekes cikket közölt a katolikus egyház jelen helyzetéről és jövő kilátásairól az ortodox Romániában. Jancsó cikkének adatait legnagyobb részt Netzhammer volt bukaresti érseknek, aki német származása miatt a háború után lemondani kényszerült, egyik tanulmányából merítette. Érthető tehát, hogy Jancsó nemcsak adataiban megbízható, hanem a román lélek alapos ismeretére is támaszkodik. Megállapításaihoz nem is lehet szava a kritikának, csupán néhány gondolattal kívánjuk továbbfűzni az általa elmondottakat.

Jancsó igen szellemesen mutat reá arra a különböző elbánásra, amelyben a latin és görög szertartású katolikusok Nagy-Romániában részesülnek. Az elbánásban való különbség az államhatalom részéről itt kétségkívül a latin rítus javára mutatkozik. Ennek hívői csaknem teljes egészükben a nemzeti kisebbségek (magyar, német) soraiból kerülnek ki, a latin szertartás tehát már a nacionalisztikus szempontok miatt sem gyakorol vonzóerőt a román népre, ettől a rítustól nem kell féltetni a román ortodox vallásnak politikai szempontból is olyan fontos pozícióját. A görög szertartású katolikusok Romániában a kevés számú székelyföldi és néhány máramaros-és ugocsamegyei rutén egyházközséget kivéve valamennyien románok.

A román vallási únió egész története azt bizonyítja, hogy annak gyökere és egyben indító oka a politikumban keresendő. A Balkánfélsziget ortodox népei az évszázados török iga alatt, amióta a keleti egyház végvára, Bizánc összeomlott, elszigetelten minden kívülről jövő éltető szellemi impulzus és anyagi segítség nélkül éltek. Amikor az ellenreformáció megerősödése során Róma ismét felvehette a hittedjesztés expanzív munkáját is, figyelmét nem kis mértékben Kelet-Európa ortodox hitű keresztényei felé is fordította. Ezt a térítő munkát az egész 17. század folyamán apostoli buzgósággal, számtalan veszély és hányattatás közt végezték a Propaganda Kongregáció misszionáriusai, akik legnagyobbrészt jezsuiták és Szent Ferenc három rendjének követői közül kerültek ki, nemzetiségre nézve pedig nagyobb részben olaszok, kisebb részben pedig spanyolok és franciák voltak. A politikailag elnyomott és vallásilag elszigetelt keleteurópai ortodoxia ekkor korántsem

állt ellen Róma térítő szavának azzal a sokszor gyűlöletig fokozódó makacssággal, amellyel a római pápa únióra hívó szavát később a 19. században rendszerint fogadta. Az ortodoxia végvárai ekkor teológiai és nemzeti egyházi szempontokból a kolostorok voltak, amelyek tradíciója messze évszázadokra nyúlt vissza és legtöbbször a nemzeti múlt legendás emlékeivel fonódott egybe. Ezek a kolostorok, amelyek bizonyos önállóságot, mondhatni nemzeti jellegű autonómiát a török birodalomban is megőriztek, a 17. század folyamán többé-kevésbé élénk kapcsolatokat tartottak Rómával. A Propaganda Kongregáció most napfényre került irataiból világosan látjuk, hogy az Athosz hegyén lévő kolostorok (Georg Hofmann: Rom und Athos-Klöster, Róma, 1926) egészen 1738-ig kapcsolatban állottak Rómával, annak támogatását többször igénybe is vették, s nemcsak szerzeteseik közül tértek át többen a pápa hűségére, hanem egyik-másik kolostor főnöke — igaz, hogy maradandó eredmény nélkül — a pápának hűségnyilatkozatot is tett. Ugyanezt a jelenséget látjuk a pathmoszi Szent János kolostor és a sinaihegyi monostorok ortodox hitű szerzeteseinél is, akik ugyanezen idő tájban hasonló módon kapcsolatban álltak Rómával és élvezték annak különféle támogatását (Georg Hofman: Sinai und Rom, Róma 1927; Georg Hofman: Pathmos und Rom, Róma, 1928). Nagyobb eredményt azonban ez a katolikus térítő akció csak a rutének között ért el, akik úgy Lengyelországban, mint a Szent István koronájához tartozó területeken már a 17. század végén és a 18. század letelején tömegesen felvették az unitus vallást.

Oroszországban azonban az únió gondolata ekkor sem tudott tért nyerni. Sőt a Nagy Péter személyében testet öltött orosz imperializmus a maga kifelé ható nacionalizmusával a 18. század elején már tökéletesen veszélyeztetni látszott minden törekvést az únió felé. Oroszország a maga politikai hatalmának és előretörésének a legfőbb eszközét a balkáni kis nemzetek ortodox vallási öntudatának emelésében látta. A görög szerzetesek a 18. század harmadik évtizedétől kezdve már nem tekintenek többé Róma felé, a vallási egység gondolata Moszkva és Szentpétervár felé irányítja tekintetüket, aminthogy az orosz fegyver ereje lobbantja fel előttük először a nemzeti önállóság reményét is. Az ortodoxiára támaszkodó orosz imperialista politikát jól látták már ekkor Bécsben is. Ennek ellensúlyozására támogatta a bécsi udvar a 18. század egész folyamán a Magyarország területén élő keleti vallású nemzetiségek únióját. Ez a politika, amely a vallás színébe öltözött nagyszláv propagandának kívánt útjába állni, a 18. század folyamán különösen az erdélyi románok közt mutatott fel eredményeket. Másfél század folyamán az erdélyi románságnak körülbelül a fele az únióra tért. Papjaik pedig a nyugati kultúra közvetítői és tanulságuk erejénél fogva a román nemzeti öntudat felébresztői lettek az aldunai fejedelemségek akkor még török uralom alatt élő kultúrátlan és nemzeti öntudatában is visszamaradt román tömegeivel szemben. A román nép ezt a vallásilag is kettős arcát — amely politikájának Janus arcával tökéletes párhuzamban haladt, — a Szentpétervár felé tekintő ortodoxiát és az inkább politikai okossággal, mint a hit erejével Rómára tekintő unitus vallást megőrizte a 19. század egész folyamán.

A világháború a román nép nemzeti álmainak maximumát valósította meg. A politikai egységnek ezzel a maximumával nem haladt azonban együtt a román ortodox államvallás megerősödése. A cári Oroszország tökéletes összeomlása maga alá temette az orosz ortodoxiát. Ha ott a hívők milliói ma is őrzik szívükben a vallásos hitet, maga az orosz ortodox vallás szervezete teljesen felbomlott és alkotó elemeire oszolva vagy szektákba csoportosulva tengődik tovább minden politikai erő és expanzivitás nélkül. Az orosz ortodox vallásnak ez a széthullása természetszerűleg visszahatótt

a többi államok ortodoxiájára is. Nem kivétel ez alól Románia sem. A hit egységének itt különösen hangsúlyozandó politikai jelentőségén kívül a román ortodox teológia tradíciói is Oroszországban gyökereztek, ma ezek vértelenül tengődnek tovább. A román nemzet politikai egységének megteremtése és az a körülmény, hogy a Monarchia és Oroszország megsemmisülése után nem kell többé nyugat és kelet felé néző politikát folytatnia, szinte magától értetődővé tette volna, hogy a román nemzet vallási egységével is erősítse a nemzeti egységét. Mégis az ortodoxiának, dacára jelenlegi túlnyomó politikai befolyásának, nincs meg az elegendő szellemi tőkéje és expanzív ereje ehhez. Az egész román nemzetnek az únióra való térése pedig, — amely a Rómában nevelkedett Radu Demeternek egyik álma volt — nem rokonszenves az ókirályságbeli pápaellenes tradíciókban felnőtt tömegek előtt. A román államvallásnak ezt az elszigetelt és szellemi adottságát tekintve, bizonytalan helyzetét elismerik maguk a románok is. Azt mondják, hogy az ő ortodoxiájuknak, amely a cárizmus bukásával elvesztette kapcsolatát a bizánci ceszarpapisztikus tradícióval, szellemi kapcsolatot kell valamerre teremtenie. A legermészetesebb kapcsolatnak, mely a szerb vagy a bolgár ortodoxiával teremtené szorosabb közösséget, a politikai érdekek gyűlöletté fajuló divergenciája mond ellent. Marad tehát a protestantizmus, vagy a katolicizmus. A keresztény egységet protestáns égisz alatt létrehozni kívánó stockholmi és lausannei konferenciák nem is készlekedtek nagy előzékenységgel egyengetni a keletiek útját a protestáns-keresztény egység felé. A protestantizmus individualizmusa azonban lelkiileg vajmi kevés vonzóerőt gyakorol a nemzeti tradícióban annyira egységes román népielekre. A német protestáns államegyház összeomlása és az anglikanizmus válsága sem teszik különösebben kívánatosná az erőteljesebb protestáns orientációt. Róma felé egy gondolat teszi nemcsak különösen könnyűvé, de egyenesen kívánatosná a román nép útját. A román nemzeti Öntudat a rómaiság gondolatából, az ahhoz való közvetlen tartozás és az attól való leszármazás tudatából táplálkozik, ma még jobban, mint bármikor. Ennek a lelki kapcsolatnak, amely szinte a logikai kényszerűség erejével hat, csupán a nagy tömegek két évszázad óta mesterségesen táplált Rómaellenes gyűlöletét és az ókirályságbeli, ma Nagy-Romániában vezető intellektuális osztályok francia forradalmi tradíciókon nagyra nőtt radikális, liberális felfogását állíthatni szembe. A mérleg ma még áll. Románia egyházpolitikája ma még külsőségeiben és erőszakos tényeiben görcsösen ragaszkodik az ortodoxiához és jóindulatú figyelemmel kíséri a protestáns keresztény úniós törekvéseket is. De nem szűnt meg tekintetét Róma felé fordítani. Ide nemcsak a rómaiság gondolatereje készíti, hanem a politikai okosság is tekintetet parancsol a tekintélyében és politikai erejében ma soha nem látott hatalommal rendelkező katolicizmus iránt. Románia tudja is ezt kellőképpen méltányolni — és a maga javára felhasználni. Amíg odahaza az államhatalom inkább visszaszorítja, mint támogatja a görög katolikus vallást, addig Rómában román görög katolikus nemzeti templomot tart fenn, amely tényleges lelki szükségletet ugyan vajmi keveset elégít ki, mert román görög katolikusok ugyancsak kevesen vannak az Örök Városban. Ellenben a Rómában tanuló román ortodox diákok félretéve minden radikalizmusukat, vagy vallási elfogultságukat, ott énekelnek minden vasárnap nemzeti templomukban. Néhány év óta pedig Stoudion címmel egy tudományos folyóirat is jelenik meg Rómában, amely az únió gondolatának történetével és teológiai problémáival foglalkozik. Címlapján az olasz és francia szöveg mellett, románnyelvű programot is ad, hasábjain pedig különösen behatóan foglalkozik román unitus és ortodox problémákkal. A latin szertartású magyar katolikusok szempontjából pedig érdekes és a

tromán egyházi fejlődést ismerve, egészen meglepő az a körülmény, hogy a quirináli román követ, Ghika herceg fia néhány év előtt a latin rítusra tért, s ma mint latin szertartású pap tevékenykedik — egyelőre még Párizs külvárosában. Róla azonban alighanem hallani fogunk még az erdélyi katolikusok pasztorációjában is.

Ilyen körülmények között nem lehet még határozott prognózist alkotni a román ortodoxia jövőjéről és Románia vallási fejlődéséről. Róma vagy Bizánc! Ebben a kérdésben még nem döntött Románia, mely az önző népek ösztönös politikai intuíciójával és racionalizmusával ilyen kérdésekben is egyedül a nemzeti öncélúság szavára és arancsára halhat.

SZAMOSVÖLGYI GÁBOR

AMERIKAI KÖNYVEK TANULSÁGA

HA KÉT komoly ember beszélget, olyanok, akik szeretik az elvont köz-helyeket, előbb-utóbb felmerül ez a beszéd tárgy: Európa jövője. (A jövőről beszélgetni sokkal könnyebb, mint a múltról: sokkal kevesebb pozitív ismeretet követel meg s ez magyarázza meg talán Keyserling gróf népszerűségét.) Az esetek kilencven százalékában a beszélgetés a következőképp alakul: hát igen, haladunk az amerikaiság felé. A tőke összpontosulása gazdasági téren, a Pénz és az Eredmény vallása a világnézet frontjain, — és minden más, mozi, sportok, élettempó, az új generáció növekvő ostobasága: megannyi jele a fejlődés irányának. Az utóbb említett jelre vonatkozólag egy nagy francia lap a múlt nyáron körkérdést rendezett, hogy mi az oka a „kretinizmus“ térfoglalásának a francia ifjúság körében; számos neves író, többek közt Francis de Miomandre, tiltakozott a probléma illetően megfogalmazása ellen: mert szerintük az, amit némely elmaradt öreg könyvmoly iskolás humanizmusában kretinségnek néz, voltaképpen a legegészségesebb fejlődés, melynek folyamán Franciaország az Egyesült-Államok nivójára fog emelkedni.

Mihozánk az Amerika-hullám még csak most van útban; nyugaton sokkal erősebben érezhető. Nem érezni talán Olaszországban, hol az európai-ság legfőbb pozitívuma eszmél most önmagára, és nem érezni Angliában, mert ott eléggé ismerik, önmagukról, az angolszász szellem kétélű áldásait. De például Berlin legfőbb ambíciója, hogy a megtévesztésig olyan legyen, mint mondjuk Indianapolis vagy Kansas City, esetleg, ha minden jól megy, mint Csikágó. Párizs is erre törekszik. De míg Berlinben az amerikai otthon érzi magát, Párizsban kevésbé. Nem mintha zavarba hozná, hogy a gót templomok évszázadoktól fekete falaikkal olyan magától érthetődőséggel állnak az utcákon, mint valami metróállomás, hirdelve a múltak jelenvalóságát, hanem mert úgy látják, hogy Párizs egyelőre még igen primitív fokon áll, a vonatok miniatűrök, a forgalom elenyésző és a házak valósággal liliputiak.

Európa Amerika felé halad; nem is halad, hanem rohan, az élettempónak megfelelően, amerikai autón, amerikai jazz-zenére, az amerikai dollár-mitológia mágneses vonzása felé és még a szépségideál is göröl-izálódik, amint német könyvekben olvasható.

És Amerika? Amerika először is Amerika, tehát nincs szüksége rá, hogy elamerikaiasodjék. Az amerikai átlagember (és egy civilizációnak sem sikerült még az átlagembereknek ekkora többségét kitermelnie) ül „on the top of the world“, a világ tetején, amint egy népszerű jazz-szöveg zengi. Ül és elégedett. Az övé a dollár és az egész világ hűbérese, illetve

ami sokkal több, az adása. Az övé a világ legtökéletesebb alkotmánya, mely magának az észnek és a természetnek a követelményein épül fel. Ő véd mindent a föld hátán, ami szép és jó; a Szabadságot, melynek szobra ott állt Amerika küszöbén, 14 pontban kiterjesztette az elmaradott világra. Aki ennél többet akar, bombavető anarchista. Az egyik új amerikai regény Zenith városában játszódik. Igen találó névadás. Azt fejezi ki, hogy minden amerikai város zenitnek tudja magát, az emberi haladás ragyogó sarkpontján.

És mégis: a végeláthatatlan Megelégedés tengeréből itt-ott szirtek ütődnek ki, nagyon kevesen ugyan és nagyon elszórtan, kicsi és hegyes szirtek mégis, melyek veszélyeztetik a hajózást. Egy élelmes telekspekuláns Newyork egy részét művészvárossá építette ki; így keletkezett Greenwich Viliágé, a félelmes erkölcsű amerikai Montpamasse, ahol egy új generáció nőtt fel, az első amerikai literátor-nemzedék. Ez az új nemzedék most keresi a hangját, mely egy új, még meg sem született Amerika hangja lenne.

Az új Amerika talán Henry James-szel kezdődött, a legfinomabb amerikai íróval, aki 1916-ban, közvetlenül a halála előtt angol állampolgárrá lett, részben, hogy dokumentálja hódolatát fájának igazán ősi tradíciói iránt, részben pedig, mert nem akart mint amerikai meghalni. Azután jött az amerikai hadüzenet, a reklámnak, a propagandaművészetnek ez a rekordteljesítménye, mellyel egy békés nagy népet belekergettek egy számára idegen és józan pillanataiban gyűlöletes kalandba; az amerikai ifjúság a saját testén élte át a beteg Európa minden lázát és legkivált a békekötés utáni évek rettenetes kiábrándulását, amikor érezték, hogy hazugság volt mind a nagy jelszó, amelyért fiatal vérüket tengerentúli árkokba öntötték. Hozzájárult mindehhez az a történelmi szükségszerűség, hogy az amerikai lakosság nem angolszász és nem protestáns elemei lassan-lassan kezdenek szöhozjutásra érni: németek, írek, olaszok, katolikusok. Hiszen tudvalevő, hogy az Egyesült-Államok lakosságának mindössze 22%-a angol származású.

Az új írónemzedék egyelőre lázasan keresi a formát, megpróbálkozik minden modernséggel, melynek ideát már kissé divatjamúlt íze van. Sinclair Lewis a karikatúrárealizmussal, a dolgok ad absurdum vitelével, Sherwood Anderson Knut Hamsun elmerengésével siratja Amerika elmúlt ifjúságát, Thecdore Dreiser a francia naturalizmus legszélesebb adatbőségével és szenvtelenségével, John Dós Passos lazán összefüggő pillanatfelvételekkel próbálja megérzékíteni a nagyváros zürzavarát, E. Rice fegyvere a német expresszionista drámatechnika. És megannyi mások; ahány író, annyi irány, de mind kontinentális és nem angol irányok. Az új generáció első általános ismertető jele egy intenzív Európa felé fordulás, ugyanakkor, mikor Európa Amerikát kívánná majmolni.

Amennyire eltérnek egymástól ezek az írók formaakarájukban, annyira hasonlítanak egymásra mondanivalójuk által. Tendenciájukat néhány könyv futó ismertetése minden elvont megfogalmazásnál jobban érezteti.

Sherwood Anderson egyik utolsó regénye a Dark Laughter (Sötét Kacaj). Egy újságíró megszökik a felesége, a régi élete, rendes amerikai önmaga elől. Egyszerűen eltűnik, álnevet választ és végigbarangolja a Mississipi partját. „A nagy folyó“ most (hogy a vasút kiszorította a hajóforgalmat), magányosan és üresen, valami furcsa módon olyan, mintha egy elveszett folyó volna. Talán a középső Államok elvesztett ifjúságának lett a képe-mása. A hős, életét egészen élőiról kezdve, lépve amerikai gátlásait egy nagy szerelemben visszatartál elvesztett ifjúságához.

Theodore Dreiser roppant sikert ért könyve, az Amerikai Tragédia unalmas, mint az amerikai élet. A hétköznapi kicsiségek végeláthatatlan áradatából egyszer csak felmered egy gyilkosság, nagy, amerikai szenzáció. A gépies életben fel nem használható életenergiák explodáltak.

John Dos Passos Manhattan Transfer-je (magyarul most jelent meg Nagyváros címe) Newyork szimfóniája kíván lenni. A rohanva váltakozó éles pillanatképeket egy vezérmotívum zenéje kíséri végig: csak el, el ebből a szörnű városatlanból; a munkanélküli és a trösztvezér ebben a titkos vágyban találkoznak. A hős végül itt is megszökik; hová? „nem tudom..., lég messze“... mondja a regény végszavaként.

E. Rice drámája, *The Adding Machine*, a számológép, átjött Európába is, sőt Párizsban adták. A szereplőknek nincs nevük, csak számuk, hisz úgymint mind egyformák, amerikai polgárok. Egy ilyen ember a rengeteg közül, Mr. Zero, megölte a főnökét, mikor az huszonöt évi szolgálat után elbocsátotta a többtermelés nevében, mert beszerzett helyette egy számológépet. Mr. Zérót a törvényszék egyhangúan bűnösnek mondja ki, mikor védekezésében azzal a képtelen követeléssel áll elő: Uraim, képzeljék magukat az én helyzetembe. Mr. Zérót kivégzik; de az amerikai a túlvilágon is amerikai marad. (Talán ezért nem akart Henry James mint amerikai meghalni.) Mr. Zero nem érzi jól magát a mennyországban, mert ott csupa „lógós“ van. Egy külön helyiséget rendeznek be neki, ahol egy számológépet kezel legközelebbi testetöltéséig. Addigra a technika már annyit fejlődött, hogy lábujjának egy mozdulatával egy-egy egész bánya forgalmát el tudja könyvelni.

Az új írók közül kétségkívül Sinclair Lewis a legjelentékenyebb. *Main Street*-jével és *Babbitt*-jével ő érte el a legnagyobb sikert. Mindkét könyve fogalomná vált az amerikai köztudatban; kénytelenek voltak elismerni, hogy minden amerikai városban van egy *Main Street*, Fő-utca és hogy ezek a Fő-utcák mindenütt teljesen egyformák, az Atlantitól a Csendes-óceánig és mindenütt ugyanazok az emberek lakják. A babbittizmusról pedig úgy beszélnek, mint azelőtt Európában az oblomovizmusról és valóban Babbitt ugyanannyira képviseli az amerikai nemzeti betegséget, mint amennyire Obломov képviselte volt az orosz.

Babbitt egy öregedő, jómódú amerikai, aki ráébred, hogy egész élete milyen mérhetetlenül üres volt. Amint hálószobája éppen olyan, mint a város többi „standard“ hálószobái, szerelme, házassága, sorsa is épp olyan volt, éppoly standardizált, mint polgártársaié; hiszen neki is, a többieknek is az a morális alapelv diktálta tetteit, hogy olyannak kell lennie, mint a többiek, erkölcsi ideálja neki is a „regulát guy“, a rendes ember volt. Most megpróbálja, elkésve, megvalósítani saját, individuális életét. A város növekvő idegenkedéssel nézi Babbitt furcsa viselkedését: könyveket olvas, barátnője van, délelőtt moziba megy, igazat ad az éhbéres, sztrájkoló telefonos kiasszonyoknak. Kliensei lassanként elhagyják, már-már a klubjából is kizárják, amikor feleségének betegsége visszatéríti a helyes útra, hogy menthetlenül Babbitt maradjon.

Számunkra, kikben Amerika neve felhőkarcolók, világvárosok, zsúfolt magasvasutak asszociációját kelti fel, rendkívül különösen hangzik, hogy Sinclair Lewis támadása elsősorban az amerikai élet vidékiessége, kisvárosiassága ellen irányul: az emberek mindent tudnak egymásról, a quaker-időkből maradt álszenteskedéssel ellenőrzik egymás erkölcsi viselkedését és szomszédait a legtolakodóbb módokon térítgetik a jó útra, — és nincs egy fia gondolatuk sem, ami túlmenne városuk gyárkérményekkel körülpalánkolt határán. Úgy látszik az amerikai nagyvárosok olyanok, mint valami túlságosan jól fejlődött gyermek, anyák és nagyanyák öröme: szellemi fejletlensége groteszk ellentétben áll testének méreteivel. Így látja A. Halfeld is, most megjelent kiváló könyvében: *Amerika und dér Amerikanismus*. Megállapítja, hogy az amerikai városoknak még csak egy rendes korzójuk sincs, se semmiféle nyilvános helyiségük, ahol a város, mint város élhetne. Csak a kozmopolita Newyork, az angol városi tradíciókat őrző Boston és a

politikusok számára fenntartott Washington nevezhető nagyvárosnak, „a többi mind vidéki város marad, akár két millió lakosa van, akár húszezer“.

Ez a kisvárosi szellem, mely talán az amerikai gazdasági rend elgépésítő hatásából fakad, kiközösítés terhe alatt eltilt mindent, ami nem standard, ami felülemelkedik az átlagon. Az élet zordonabb és örömtelenebb, mint a puritán ősök korában volt, számológépek, dollárcsináló gépek, fajfenntartó gépek, mindig ugyanazokat a frázisokat hadaró gramofónok élete, szürke szemükbe a szépségnek még csak az álma sem hull, mert hiszen nem tudják, hogy nem is élnek.

Sinclair Lewis és a fiatal írók lázadása a konvencionizmus ellen, az egyéniség, az intellektus, az életvágy lázadása, tulajdonképpen romantikus lázadás, az európai romantika valamennyi fázisával rokon, de legkivált Ibsennel és Nietzschevel. Ezért tűnik fel nekünk sokszor kissé elavultnak forradalmi eszméjük és ezért vagyunk nagyon szkeptikusak minden ajánlott megoldásukkal szemben. Mifelénk ezek a dolgok már másfél-száz évesek.

De Amerika csak most érett meg a romantikára. Minden igazi romantika beteg társadalomból fakad, és Greenwich Village-é igazi romantika, nem sablon, sőt éppen reakció és gyilkos támadás a holywoodi tucattermelés moziromantikája ellen, az anyai szeretettől és ártatlan görblőkről szóló gramofónballadák romantikája és az egész borzalmas angolszász szentimentalizmus ellen. Az új romantika szülőoka és támadási célja: Amerika betegsége.

Mert hogy Amerikával baj van, azt csak a standardpolgár nem veszi észre. Az amerikai a 18. század fehér ragyogású elveinek égisze alatt él, a szabadságot és a demokráciát emlegeti nemcsak a népgyűléseken, de saját lelkiismerete előtt is, — pedig ezek az eszmék a valóságban már semm sem jelentenek és Amerika egy nagy öncsalásban él, mely példátlan a világtörténelemben. Demokrácia ugyan van még; európai szemmel nézve sokkal erősebb, semmint Sinclair Lewisék kritikája mondaná: a Main Street hősnője például egy orvos felesége, szerelmes egy szabóinasba és a kisváros lakói, mikor a házasság intézménye ellen való vétségben felháborodnak, szociális fonáságát észre sem veszik. Minálunk fordítva volna. De a fejlődésnek minden egyes mozzanata antidemokratikus; egy köztisztellel körülbástyázott pénzfeudalizmus van kialakulóban, vezető családokkal, melyek hatalomban és zárkózottságban messze felülmúlják az ó-világ arisztokráciáját. Egy új udvari osztály van talán születőben, melynek mondják, H. E. Fosdick, a Rockefellererek házikáplánja, a Richelieuje. Ez a kiválasztódás örvendetes, mert idővel kultúraépítő lehet; egyelőre azonban mérhetetlenül visszás a demokrata elvek alatta a sznobizmusnak az a primér, gátat nem ismerő őseje, mellyel az amerikai a pénzes embert tiszteli, zseninek tartja, könnyezve emlegeti a nevét, ha történetesen egy városkából való vele, kézsorítsától extázisba hull: a moziban sokszor láttuk ezt és nem is mindig mint mulatságos motívumot. És a szabadság eszméje, mellyel Isten választott amerikai népe meg fogja váltani a világot? Gondoljunk a prohibícióra, az alkoholtilalomra; nincs semmiféle keleti zsarnok a történelem ritkaságboltjában, aki tolakodóbban bele mert volna avatkozni alattvalói sorsába, mint az amerikai nagytőke, mely nem tudja látni, hogy a munkás szórakozás ürügye alatt másnapi munkaképességét csökkentse. Jól mondja Halfeld, ez a munkás magánéletének a taylorizálása, minden eddiginél súlyosabb rabszolgaság.

A taylorizált élet pokolptomácaként tátongó kielégületlenséget hagy az átlagamerikaiban is, aki sosem ér rá, hogy életének igazi értékéről mérleget készítsen. Ezt az ürrézt nem tudja alkoholba fojtani, sem szerelembe, mert azt is a „blue laws“, a puritán szellem mulatságos prohibíciós törvényei

gátolják. Nem vigasztalja a vallás sem; az amerikai ugyan nagyon vallásos, ha szomszédja erkölcséről van szó, pénzt is áldoz egyháza céljaira, megfogadva a transzparens hirdetések tanácsát: „Invest your money in God“, fektesd a pénzedet Istenbe. A templomba is elmegy rekord-bibliaolvasásra, amikor egyfolytában felolvassák az egész bibliát, hogy ki tudja tovább hallgatni s a győztes nevét és időteljesítményét aztán a helyi lapok közlik; vagy ha a pap azt ígéri, hogy amennyiben nem sikerülne bebizonyítania, hogy a biblia Isten szava, a hívők előtt megeszi új szalmakalapját. De ebből a vallásosságból hiányzik minden belső átélés és ezért minden vigasztalás is.

A kielégületlen ember beteg utakon keres enyhülést: a mozi- és a tánc-őrület még a legjózanabb; de nyomukba jön a véres szenzációk vágya, a rablógyilkosok nemzeti hőskökké válnak és a „bűnhullám“ egyre terjed, belső prairie-k tüze. Az amerikai angolt fajtestvérétől nyugtalansága választja el. Chesterton Amerika reprezentánsát abban a hölgyben látja, aki elment lady Asquith előadására és utána visszakerete a pénzét; mert nem elégitette ki a várakozását, jöllehet ő lázbetegen is eljött, hogy meghallgassa. Ez a nyugtalanság, mely a lázbetegyet kikergeti ágyából előadást hallgatni, hogy végül is elégedetlenül távozzék: ez Amerika.

Az amerikai lélek vészesen bűgő földalatti tárnáiba próbálnak behatolni az új amerikai írók az önkritika hidegfényű Davy-lámpájával és az eltemetett aknák rabjait újra felvezetni a napvilágra. Vájjon sikerülhet-e nekik? Kétségtelen, hogy egyelőre csak elszigetelt intellektuelek, akiknek alig van közösségük az amerikai nép egészével és mozgalmuk ma klikknél és divatnál alig több. De mégis sikerük mutatja, hogy olvassák őket; és minden szellemtörténeti fordulat kezdete az irodalomban van. Még annyi minden csodálatos dolog történhet az amerikai néppel, hisz eddig még semmi sem történt vele, csak meggazdagodott. Űde primitív ségével, mely oly széppé teszi a fiúk és az asszonyok arcát, és oly vonzóvá a mozifilmeket, mesébe illő jóhiszeműségével, mely oly kellemessé teszi a velük való érintkezést, az amerikai nép fiatal nép, ha van egyáltalán valami értelme az ilyen kifejezésnek.

Biztató jelenség az is, hogy az amerikai, dollárhit és eredményvallás felszíne alatt, félig magatudatlanul, még mindig a 18. század jámborságával tiszteli a tűzpróbás kulturális értékeket. Napilapjaink nemrégiben híril hozták, hogy Gene Tunney, a boxbajnok, a Yale-egyetemen felolvasást tartott Shakespeare-ről. Tudnunk kell, hogy Amerikában mindenkivel felolvasást tartatnak, aki valamelyest nevezetes: mert azalatt nyugodtan kell ülnie és kényelmesen meg lehet nézni. Paródiaszerű, hogy a nehézsúlyú férfiú éppen Shakespeare-ről beszélt. De az érem másik oldala az, hogy Tunney, aki beszélhetett volna például a boxolásról, mégis szebbnek találta Shakespeare-ről beszélni. Tulajdonképpen itt az történet, hogy az amerikai sportszellem groteszk, nehézsúlyú módon meghajolt Shakespeare és a tragikus kultúra génusza előtt. Shakespeare Amerikában is Shakespeare, sőt szimbolikus értékben sokkal fontosabb, mint Angliában. Babbitt is azt kívánja, hogy a halála előtt egyszer átmeheessen Európába: hogy egyszer jól leihassa magát és hogy megnézzé Shakespeare szülőhelyét.

Lehet, hogy a növekvő átlagosodás, a nagy amerikai társadalomgép elnyeli majd Moloch-szájába ezeket az elszigetelt formakeresőket; de Besenyei is, Baróti Szabó is elszigetelt formakeresők voltak, jámbor „szándékukban“ reménytelen magányosok — és mégis Széchenyihez és Vörösmartyhoz vezettek. Lehet, hogy Sinclair Lewis és társai egy új Amerika Pilgrim Father-jai, „zarándok ősök“, egy új szellemiség pionírjai, a reménytelen prairie-ken át.

NAGYVÁROSI MAGYARSÁG

MIKSZÁTH még joggal írhatta, hogy a budapesti magyar ember fél-lábbal mindig otthon van a pátriájában, a „hazai“ levegő és gondolkozásmód él körülötte, ha évtizedekig ki sem mozdul a fővárosból.

Nagyvárosi magyarság valóban nem volt még Mikszáth javakorában. Magyarország egyetlen nagyvárosának, Budapestnek törzsökös régi lakosai a svábok közül kerültek ki leginkább; a nagyvárossá duzzasztó bevándorlók már magyarok voltak, de hazagondolók és hazavágyók mindvégig. Csendes kis falusi ház kevéske kerttel, ez lebegett szemük előtt pesti küzdéseik alatt s a vágy rendszerint teljesült is. Budapesti születésű felnőtt magyar ritkaságszámba ment Budapesten, a város lelke nélkülözötte az igazi urbanitást. A falu és a kisváros költözött fel a maga agráréletszemléletével Budapestre.

Közben azonban a bevándoroltaknak gyermekeik születtek Budapesten. Ezek már nem melázhattak el „otthon“-hagyott nádfedeles kis házikókon, kisvárosi zsalugáteres ablakokon és leánderes udvarokon, sem pedig hazaváró kúriákon. Nekik Budapest lett a „hazájuk“ s velük a nagyvárosi magyar végre megszületett.

Erről a nagyvárosi magyarságról még most sem vesz komoly tudomást a magyar közgondolkodás, publicisztika vagy irodalom. A vidékről felkerült magyarok: rendőrök, postások, villamosvasutasok, szolgák, munkások itt született és itt felnőtt gyermekeiből új és művelt lakosságréteg alakult ki, melyet nem ismernek még a hivatalokba és egyéb állásokba felszámazott vidéki urak. A falu és a kisváros ideplántálódott szegényeinek gyermekei ezek, idegyökeresedve teljesen. Budapest vált „falujokká“, ennek azonban nem adhatnak sem jelleget, sem magyar ízt. Jövevények a saját városukban, bennük élt a szülők távlatnélkülisége és falatokkal való megelégedése. Ha pár évtizeddel előbb nő világvárossá Budapest, akkor magukévá tehetik, így azonban nem volt idejük megerősödéssre és az örökölt jobbágyi lélekterhek levetkezésére, máig is bizonytalan a helyük s városuk vezetésében való szerepük.

Ennek a nagyvárosi magyarságnak az első nemzedéke most van az élet derekán. Városáért és önmagáért már alig fog tenni valamit. Élete legtevékenyebb korszakában érték Budapestet a legsúlyosabb vádák, nem tudta ezek ellen megvédeni soha. A bűnös Budapest bűnösei pedig nem budapesti születésű, hanem igenis vidéki születésű és vidéken nevelkedett budapesti emberek voltak; a bűn azonban nem a vidéké, hanem Budapesté egyedül, noha Budapesten éppen a törzsökös budapestieknek nincs úgyszólván semmi szerepük. Nézzünk körül budapesti ismerőseink sorában: kiderül, hogy mindenki vidéki. Korholják a „pesti“ lelket, a „pesti“ nyelvet s általában az egész „pestiességet“, melyeknek legtöbbszörre vidéken született, nőtt emberek a kitalálói és hordozói; az igazi nagyvárosi magyarságnak ezekhez vajmi kevés köze van.

Valaha egy budapesti születésű író megalakította Budapest barátainak az egyesületét. Budapest barátai azonban nehezen egyesültek és semmit nem cselekedtek, Budapestnek nincsenek igaz barátai és csak idegondoló szerelmesei. Budapesten budapesti az ember, de fenntartva és mindig hangsúlyozva igazi, tősgyökeres vidékiségét, mely magyarság szempontjából magasabb fémjelzési fok.

Pedig a nagyvárosi magyarság első nemzedéke nem csekély tömörségben szintiszta magyar. Hangja és érvényesülési technikája még nincsen, hiszen az apák szolgál- vagy altisztmúltja közel van, de a hiányzó magyar

nagyvárosiasság bennük van meg félénk kibontakozásaiban. A második nemzedék, mely most kerül lassanként felnőtt sorba, már öntudatosan, de nem kétkedőn nagyvárosi lesz; lelkében helyi hagyományok fognak már élni és Budapest történetlen modem kövei bepatinázódnak önkénytelenül is előtte.

A második nagyvárosi magyar nemzedék Budapest Mikszáth-raj zolta beszálló magyarjainak gyermekeivel is gyarapodik. A kúriától és kisvárosi úriháztól már ezek is elszakadtak, szüleik Budapest-lenézését már nem öröklik. Merik majd Budapestet szülőföldjüknek nevezni) poétikusnak tartani kabaréz nélkül és lesz bátorságuk öntudatosan szeretni is ezt a várost. Merik majd vallani, hogy igenis az aszfalton, a nagyváros zaja és kövei között is van magasrendű, szép magyar élet. Lesz bátorságuk hirdetni, hogy az igaz magyar lélek határai nem érnek véget a faluval vagy városá dagadt faluszerű helyekkel.

Az évszázados urbanitas értékeire és finomságaira, melyeknek oly megragadó jelenségeivel találkozunk nyugaton, természetesen egyhamar nem jut el a nagyvárosi magyarság. Kezdetnek azonban az is elég, ha szereti nagyvárosiasságát, ha jól érzi magát benne és folytonos fejlesztésén buzgóí“ kodik. E szeretetnek egy kedves külső jele már mutatkozik Budapesten, szobrokkal kezdik díszíteni a kisebb parkokat; nagyvárosi magyar ötlete, ki otthon érzi magát itt s az otthon apró ékítéseire is tud gondolni.

A nagyvárosi magyarságnak nincsenek elkülönülő, még kevésbbé ellenséges szándékai a többi magyarsággal szemben. Nyugodt önérettel látja, hogy a budapesti élet (az ország egynyolcad részének élete) csakolyan egyenlő rangú és értékű része a magyar életnek, mint a karcagi, debreceni, vagy kecskeméti; bünt és alsóbbrendű nemzeti érzést azonban nem vállal. A városiasság igazi tartalma éppen a mindenki méltánylása és mindenki egységes figyelmű kezelése. Ezen a területen külön hivatása van a nagyvárosi magyarságnak, az érintkezés közvetlenségére és demokratikusságára kell ránevelnie az egész magyar társadalmat. A régi magyar patriarchális érintkezési hangból, mely lefelé néha jogosulatlanul atyáskodó, máskor pedig a megyei igazgatásból ismert hetykeségű volt, kiestünk. Patriarchális kedélyesség nincs többé; részben sohasem ismert szervilizmus, részben a vigécség és külvárosiasság valami furcsa keveréke lépett helyébe. Az új magyar érintkezési forma a nagyvárosi magyarságból fog kisarjadni, ennek az érintkezési szükségletei és megszólításformái járnak legközelebb a helyes úthoz.

A városiasság külső kultúrjeleire is ez a nagyvárosi magyarság vezet rá a falut. A nagyvárosi igényesség jobb életformákat tár fel, melyeket érdemes követni. A faluból rekrutálódott nagyvárosi magyarság szereti a falut, de nem lerongyoltalak, egészségtelennek és tisztátalannak kívánja látni örökké. Igényességet óhajt a falutól a falu népe érdekében. Az elhanyagolt falutól ugyanúgy irtózik, mint a vad és piszkos külvárosoktól.

A mai nagyvárosi magyar tudja már, hogy nemcsak a földbe, hanem a kövekbe is lehet gyökeredzői; Járt külföldön, látta nagyvárosiak beleszerelmesedését eltéphetetlen gyökerekkel körülfont köveikbe. Az ősök nagy mulasztását, a városoktól való irtózást helyrehozta már; egyre sűrűbben adja magát-nagyvárosias foglalkozásokra s az új patríciusok ősei már itt járnak közöttünk. Lehetnek-e milliós városnak patríciusai? Hamburgnak vannak. Budapestnek is lesznek a már meglévő egy-kettőn kívül sokan.

Második nagyvárosa Budapesten kívül sokáig nem lesz még a magyarságnak, valódi nagyváros értelmében véve a nagyvárost, nemcsak a statisztika százezerlakosos határszámát tekintve. A nagyvárosi magyarság egyetlen telephelyének versenytárs nélkül kell fejlődnie. A sorompóba lépő második nemzedék kötelessége lesz városa számára a maga soraiból vezetőket állítani;

az első nemzedék félénkségét és örökölt bénultságát nem szabad követnie. Budapest nem a budapestieké, hanem az országé. Annyira azonban mégis közük van a mindig Budapesten élt, nagyvárosinak született magyaroknak ehhez a városhoz, hogy ne szoruljanak ki belőle egészen.

A nagyvárosi magyarság ne túsza, hogy nagyvárosát világos érdekei ellen vezetik; a falu atavisztikus felvetődései kiáltanak parkok után. A nagyvárosi magyarság kisvárosi őseinek hagyományai szerint nézze meg a garast és vegye számon, miért kerül a községesített villamos ugyanannyiba, mint a régebbi magántársaság villamosa, mely még üzleti hasznot is hozott. A nagyvárosi magyarság ne nézze ölhetett kézzel, hogy nincsen lakása a saját szülővárosában.

Akarjon ez a nagyvárosi magyarság. Parancsoljon. Ne nézze el, hogy a kormány beavatkozása nélkül semmibe sem veszik. A falu és kisváros nagy erényei ne szenvedjenek el benne.

Az urbanitas a város dolgaival való szeretettel teli törődést jelenti, ezt még meg kell tanulnia az új nagyvárosi magyarságnak. Valaha, az alakulás zavaros korszakaiban törzsfőnökök irányították az egyetlen magyar nagyvárost; ma itt áll a nagyváros magyarsága nagyvárosi neveltséggel, készen és éretten immár. Tegyen. Cselekedjék. Éreztesse önmagát városában. Legyen büszke a várossal való törődésére. Építse fel a nagyvárosi magyarság kultuszát, segítse a maga íróit, tudósait, művészeit. Debrecen segít valakit, mert debreceni; Budapest senkit sem segít azért, mert budapesti. A vidéki városok érdeklődnek egyetemeik iránt, Budapest nem is tudja, hogy ilyene is van. A mai Budapest még rideg saját tehetséges embereivel szemben, figyelme csak a külföldiek iránt van.

Hisszük, hogy az új nagyvárosi magyarság egységes erős fellépése ha nincs is még meg, de meglesz. Egyszer mégis birtokába fogja venni szülőföldjét gondolatban, s külső formáiban is.

KILIÁN ZOLTÁN

A BARLANGLAKÁSTÓL A VÁROSKÉPIG

NEMRÉGIBEN került nyilvánosságra a magyarországi lakóházak statisztikája, melyben sok érdekes adat között is feltűnést kelthetett az a tény, hogy a csonka ország összesen 1,175.000 lakóháza közül (melyekből 1,115.000 földszintes!) mindössze 23.000 van egészen alapincézve, viszont 983.000 lakóháznak egyáltalában nincs pincéje. Megtudjuk továbbá azt is, hogy a népszámlálás adatai szerint 344 földalatti lakás van az országban, ezek közül 120 barlanglakás Pest megyére esik, utána Debrecen vezet 93 barlanglakással.

Kévéssel fenti adatok publikálása előtt érkezett hozzánk egy igen érdekes német könyv, amely „Probleme des Bauens“ címmel a kislakásépítés legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozik s a Bund Deutscher Architekten egy speciális bizottságának tanulmányait is magában foglalva, sok érdekes képpel illusztrálva, igazán tanulságos eredményeket gyűjt össze. Ez a német könyv is a lakásprobléma súlyosságát vallja. Nem kevesebb, mint 230.000 lakás létesítésével véli megoldhatónak a mai lakásínséget s ugyanakkor, mikor mi 344 barlanglakást tartunk nyilván, a fentemlített könyv egyik cikkírója, Alexander Kiéin német építész, hosszú tanulmányt szentel a kislakás beosztása és berendezése pszichológiai következményeinek. Példákkal és ellenpéldákkal mutatja ki, hogyan kellemes és megnyugtató az emberi kedélyvilágra a bútorok elhelyezése, azok kontúrjainak kialakulása. A fényforrásokra, ablakok elrendezésére különös tekintettel van s hang-

súlyozza, mily fontos a kisgyermek pszichéje szempontjából, hogy számukra még a legkisebb (egy szoba, lakókonyha, „Kleinstwohnung“) lakásban is egy külön birodalmat jelképező zug, játéksarok biztosítsák!

Hogy az építészeti környezet az ember lelkivilágára mily nagy hatással lehet, azt önmagán is ki-ki megállapíthatja. Nem kell túlságosan finnyás ízléssel bírnia s nem kell az ízléstelenség Iskolája borzalomkamrájába lépnie az embernek, hogy azt a szorongó és nyomasztó érzést megismerje, amelyet számtalanszor átéltünk egyes nyárspolgári félszegséggel bebútorozott szobákba, fojtogatón sívár hivatali, sőt iskolai helyiségekbe s ízléstelen gazdag emberek lélek nélkül csillogó termeibe lépve. De akik erről a rossz benyomásokról tudatosan számot képesek adni, kevesen vannak azokhoz a tömegekhez képest, melyek tudat alatt, látszólag megszokva, de voltaképpen naponta újra felsebezve szenvednek a környezet bántó hatásai miatt. Hogy a rendetlen, sívár, vagy ízléstelen építészeti környezet mily idegesítően hat a szemlélőre, azt orvosok is megállapították. Érdekes volna utána nyomozni, hogy a mi fővárosunk közismerten ideges közönsége mily mértékben szenved tudatosan és tudat alatt Budapest építészeti és városépítészeti rendtelenségeitől? A naponta újra látott és újra átélt rossz benyomások kétségtelenül igen erős behatással vannak egy város pszichéjének kialakulására.

Nem arról van tehát szó, hogy a lakástalanok, vagy az egészségtelen, rossz, piszkos lakású emberek, vagy pláne azok, akik az ország 344 földalatti lakása egyikében ember vagy állat mivoltuk felett töprenghetnek, szükségszerűen rosszkedvűek, ingerlékenyek és elkeseredettek — ez a körülmény, minthogy a megfelelő lakás elsőrendű életszükséglet, természetesnek mondható. Eppen ezeken az elsőrendű szükségleteken túl támaszt az ember az építészeti környezettel szemben olyan, mondjuk szekunder követelményeket, melyeket a hozzáértő tudatosan, esztétikai igényei mértékében, a hozzá nem értő pedig tudat alatt, kielégítettség és megnyugvás, illetve ki nem elégítettség és nyugtalanság alakjában él át.

HA A VÁROST a polgárság lakásának tekintjük, úgy fővárosunkat sokszor elég rosszul berendezett lakásnak kell tartanunk, amelyben már az előszobaajtónál igen kellemetlen benyomások fogadnak: akár keleti, akár nyugati pályaudvarunkon érkezik az ember, már is suta és formátlan építészeti terek veszik körül. A nyugati pályaudvar érkezési oldala akkor sem volt szép, mikor még a Váci-út felé nyitva volt. A Berli-ni-tér ugyanis nélkülöz minden nyugvópontot, ahol az ember szeme megpihenhet, s ahonnan a tájékozódás meginduljon. Pár éve ezt a zűrzavart az úgynevezett Westend-épülettel koronázták be. Bizonyára sokan álltak már ez előtt a csúnya épület előtt, azon gondolkozva, vajjon micsoda indokolással adták meg felépítéséhez az engedélyt illetékes hatóságok? Maga az épület is ízléstelen, de még fájdalmasabb az a hatás, amelyet azon a helyen, városépítészeti legeltelt. A pályaudvaron érkezők nem nagyvárosban, hanem valami harmadrendű gyárváros raktáruddvarán képzelhetik magukat. Ezt a zűrzavaros hatást még fokozza a Berli-ni-tér átláthatatlan forgalma. Hasonló ehhez az a kép, amely a keleti pályaudvarról kilépő elé tárul, bár a Baross-tér már biztosított valami kevés levegőt s újabb időben a forgalom is rendeződött, maga a pályaudvar azonban javíthatatlanul félrebillent a Rákóczi-út tengelyéből. A Rákóczi-út, melyen az érkező idegen először végighajtat, sajnos, egyike legkevésbé reprezentatív utainknak. Az egy Népszínházon kívül semmiféle különálló, vagy monumentálisabb középület nem hoz változatosságot az egyhangú üzletsorba (a Rókus-kórház lebontásáig a Blaha Lujza-tér, mint tér, nem jöhet számításba). S mégis, a Rákóczi-út nem unalmas, ellenkezőleg

egyike legnyugtalanabb, legidegesítőbb hatású városrészünknek, azzá teszi a reklámoknak az az ízléstelen összevisszasága, mely nemcsak ennek az útvonalnak, de a főváros legtöbb üzleti utcájának távolról sem a pezsdülő forgalmú világváros, mint inkább egy kétségbeesett végeladás, általános hanyatt-homlok kiárusítás jellegét kölcsönzi. Kevés nagyvárosban élnek annyira vissza a reklám kedvéért a városképpel, mint éppen Budapesten. A rohamosan fejlődő forgalom okozta, hogy Calvin-terünk is hovatovább egyike lesz a város legellenszenvesebb pontjainak. Sürgős rendezésre szorul! De hosszadalmas volna s nem is célja e soroknak, Budapest valamennyi kellemetlen szakaszán végigvezetni az olvasót/ Csak éppen megemlíjtük az Erzsébetvárosnak a Király-utca, Erzsébet-körút és Rákóczi-út által határolt darabját, mely olyan látványokban részesíti az arra járó-kelőt s olyan naponta megújuló gyötrelemben az ottan lakót, amilyenben csak egy rendezetlen nagyvárosi kereskedőnegyed a maga nyomasztóan zűrzavaros, rosszlevegőjű, szűk, szemetes és egészségtelen építkezésével szolgálhat. A fővárosnak ez a különösen siralmas negyede szerencsére illetékes körök figyelmét is magára vonta.¹ Kevésbé érthető, hogy mennyire ellenszenves és bosszantó városépítészeti szempontból súlyos összegekkel reklámozott fürdőink és gyógyforrásaink egynémelyikének környezete. A Lukács-fürdő parkja előtti építőanyag-telepet s az ott füstölő, tolató, csikorgó vonatokat már a M. Sz. hasábjain is szóvátette Vámosy Zoltán cikke. De vájjon meddig fogja a publikum a népszerű Hungária-forrás vizét egy idétlen tűzfal tövében inni, egy rendetlen és ócska épület lábánál — egyébként pedig az Erzsébet-hídfő, a Gellért-szobor s a Közmunkák Tanácsa közvetlen közelében. A Rudas-fürdő melléképületei, beleértve a Fővárosi Ásványvízüzem hombárját is, kínos ellentétben állanak ezzel a különben poétikus kis városrészrel s a híd túlsó oldalán levő bájos kicsiny parkkal. Ezek a példák csak azt kívánják illusztrálni, hogy a városképekben eredetileg elkövetett hibák később csak áldozattal, néha sehogysém hozhatók helyre s éppen ezért kellene kettőzött figyelmet fordítani azokra az épületekre, melyek a későbbi városképre majdan jellemzők és elhatározó fontosságúak lesznek.

De azt mondhatná valaki, bent a városban már nehéz segíteni s ezek a bajok minden gyorsan fejlődő nagyvárosban feltalálhatók. Ez részben igaz. Csakhogy azt látjuk, hogy nálunk ott is megtörténnek a hibák, ahol, mint tabula rasán mi kezdjük el a munkát. Meg kell nézni Budapest úgynevezett villanegyedeit, akár a Városligetet, akár a Rózsadombot akár a Gellért-hegyet — elképed az ember az ízléstelenségek és szertelenségek halmozatán, melyet talál. Egész villasorok vannak, melyek közt elsétálni is fájdalmas — hát még azokban lakni. Szomorú arra a rengeteg vagyona gondolni, mely csúnya villák alakjában immobilizálódott, mikor ugyanaz a vagyonszép villákba és szép villanegyedekben is kikristályosodhatott volna. Azután itt vannak úgynevezett elővárosaink. Rákospalotaiújfalú, Kispest, Újpest és a többi, felépültek úgyszólván a szemünk láttára s most... ha autón keresztülrobogunk, elfordítjuk fejünket s behunyjuk szemünket, hogy ne lássuk. De mit csináljanak azok, akik ott laknak? S ha már az elővárosoknál tartunk, gondoljunk a vidékre is. Nem is nevezzük nevükön őket, gondoljon ki-ki arra, ahol legtöbbet megfordul, gondoljon a vidéki kisvárosra... Jusson eszébe a színes csempével kitarkázott „vasudvar“ vagy „fűszerudvar“, az elátkozott malterarchitektúrás, vagy keramittéglás járásbíroság és községháza, a szemetes, bódékkal díszes főtérr, rajta a

¹ Jeszenszky Sándor „Szép Budapest“ című könyvében éles szemmel mutat rá rengeteg hibára (I. a M. Sz. 1928. áprilisi Könyvmellékletét).

² Lásd: Ligeti Pál cikkét a „Tér és Forma“ 2. számában.

„magyaros stílusban tartott“ felsőbb leányiskola (melyre boldogult Lechner Ödönünk tiltakozva csóválná fejét, pedig esetleg az ő nevére esküszik az az Istentől elrugaskodott lélek, aki kitervelte) s végül a szutykos, düledező m. kir. posta- és távirдахivatal, mely előszeretettel költözik ócska lakóházakba — csak egy esztendőt töltene valamelyik „illetékes“ a nyírtúrai nyirkos postazugban! Azt hisszük, hogy a mai kisváros szegényes, rendetlen, hazug építészeti környezete nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy az a félszeg, rövidlátó, lemondó és ellenszenves kisvárosi légkör, melytől ki-ki szabadulni igyekszik, kifejlődhetett s ez a lelketlen, össze-vissza sívár kisvárosi városkép is okozza, hogy a vidékre gondolva az embernek ma már előbb jut eszébe valami deprimáló, szorongó érzés, mint az akácillat s a gyermekkori méhesek zsongása...

CSAK EGY FÉLNAPIG repítsen a vonat, csak Bajorország határán jussunk át: ez a kép tüstént megváltozik. Azzal kezdődik, hogy a pályatest környékén a gyepek mintha fészülve volna. A mezőn álló házikók kerítése nem csorba, nem kidült-bedült. A kis kertek nem porosak, az utak kavicsosak, az országutak pedig sírnak, mint a szalag. A csöppnyi állomás olyan jókedvűen mosolyog, zöld-spalettás, takaros külseje inkább tervező ateliert, mint holmi „Bundesbahn Hochbauamt“-ot vall szülőjéül. A hidak kedvesek s még ha vasbetonból készültek, sem vetkeztek le magukról minden tervezői szeretetet. A nagyobb pályaudvar szintén, az egész nagy város pedig hatalmas esztétikai élmény, olyan első benyomás, mely előre tiszteletet és érdeklődést biztosít a város számára, mely majd kívül következik... de nem vesztegetjük a szót! Mi okozza azt, hogy külföldön annyi szép, harmonikus, rendezett megnyugtató várost lát az ember, még a kisebbek közt is, melyeknek falai közt az az érzése támad: itt jó lehet lakni! Jó lenne itt maradni! A marasztaló városkép! Miért találni ezt gyakrabban kint s miért oly igen ritkán itthon?

Utig megírt dolog, hogy népünk a múltban kevés alkalmat talált, magát az építőművészi szép élvezetére nyugodtan kiképezni. Ma már itt van azonban egész légiója a képzett, hivatása szeretetétől áthatott, külföldet is járt építészmérnököknek s szomorú volna, ha ezeket az országot nem volna képes vérkeringésébe kapcsolni, ha nem ismerné fel jelentőségét nemzeti kultúránk szempontjából annak, hogy felmerülő építészeti problémáit arra hivatott szakemberei kezébe tegye le s e helyett az egész világ ámulatára még törvényt is hozna, amely a kevesebb tudást és alacsonyabb képzettséget támogatja a több tudással, magasabb képzettséggel s a művészi közömbös-séget a művészi hivatottsággal szemben. Most, mikor a jelek szerint székében megindul az építkezés, nem árt ha az állam és magisztrátusok, intézetek és vállalatok, társaságok és magánosok, mindenki, aki építtetni akar, meg-gondolják, hogy minden jó és szép épület, minden városépítészeti helye-sen megtervezett utca, telep, vagy városrész emberöltőkre a tudatos vagy tudatalatti öröm és megnyugvás forrásává válhat, ha azt szakértő kéz és művészszem irányítja. De ugyanakkor és ugyanezért a pénzért tovább terebélyesedhet és végkép uralkodóvá válhat a kontárság és ízlésteleenség is, mígnem a kisvároshoz csatlakozni fog a község, a falu, a fürdőhelyek, a Balaton; hegyseink és alföldünk természeti szépségeihez hozzáadjuk a magunk közömbös, gondatlan, vagy tudatlan nem bánom-munkáját, míg csak országunk külső képét — már amennyiben az a mindenkinek leg-először szembetűnő építészeti alkotásokban jelentkezik — újabb nem-zedékekre is alapjában és helyrehozhatatlanul „elfuseráljuk“.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

A POLITIKA OKTÓBERE

A MAGYAR politikai élet őszi kampánya igazi értelemben vett „kampánnyal“ vette kezdetét. Tudniillik választási kampánnyal, vagy im tetszik: győzelmes választási kampánnyal. Amelyet a Bethlen-kormány volt pénzügyminisztere vívott meg Nagykanizsán egy derék, rokonszenves és jóakarató jelölttel, akiben volt annyi bátorság, hogy felvegye a harcot a baloldali radikális körök egészen nyílt és titkos választási apparátusával támogatott exminiszterrel szemben. Vállalkozása jelentőségén és annak a tisztas igyekezetnek az erkölcsi értékén, amellyel a lobogó becsületéért sikraszállott, nem változtat az a körülmény, hogy a választási küzdelemben az a fél maradt felül, aki tökéletesebb helyi szervezéssel, kiterjedtebb személyi és országos összeköttetésekkel s last not least: markánsabb politikai tulajdonságokkal, tehát kétségkívül erőteljesebb választási fegyverekkel rendelkezvén, mindenestre biztatóbb auspíciumokkal bocsátkozhatott az alkotmányos küzdelemben. Az az eredmény, amelyet ez az egyéni és lokális jelentőségű vállalkozás a vele szemben álló hatalmas választási erőtevényezők összműködése ellenében is elért, messzemenő következtetést enged annak az ügynek is a jelentőségére nézve, amelyet — ismételjük — érdemes buzgalommal és tisztas szándékkal ugyan, de korántsem országos súllyal és az átlagos politikai kapacitást meghaladó energiával képviselt. Tudjuk, hogy a mai széleskörű, demokratikus választási rendszer mellett, midőn tízezrek állásfoglalása dönti el egy-egy mandátum sorsát, mily nagy jelentősége van az egységesen, céltudatosan, fegyelmezetten dolgozó pártszervezetek létének és hibátlan működésének, mennyi minden függ a jelölt egyéni varázsától, retorikai és dialektikai készségeitől. E szempontok figyelemmel tartása mellett a nagykanizsai helyzet ismerői egy pillanattig sem lehettek kétségben az iránt, hogy a déli végek ez utolsó őrhelyén sem számban, sem súlyban össze nem hasonlítható politikai és választási erők mérkőznek. Ez a választás két egyenlőtlen struktúrával és hatóképességgel rendelkező pártmechanizmus és választási technika teljesítőképességének erőpróbája volt, nem pedig két szembenálló politikai eszmevilág átütő erejének, életképességének, tömeghódító hatásának. Nagykanizsán nem az ellenzéki gondolat győzedelmeskedett a guvemementális politika fölött, hanem Kállay Tibor kétségkívül súlyos és érdekes egyénisége került ki győzedelmesen egy olyan küzdelemből, amelyben a szembenálló felek által képviselt politikai ideológia másodrendű szerepet játszott a szemben álló felek személyi tulajdonságai és egyéni súlya mellett. Szükségesnek tartjuk ezt a tényt hangsúlyozni ma, midőn már bizonyos időbeli perspektíván keresztül ítéljük meg a kanizsai eseményeket, főként pedig azt a mondvacsinált jelentőséget, amelyet a radikális sajtó a Kállay-féle incidensnek tulajdonít. Szó sem volt itt a „Bethlen-politika bukásáról“, a „kormányrendszer csödjéről“, a „nemzeti közvélemény verdiktjéről“, a „lelkek felszabadulásáról“ és arról a sok fantasztikus és merész kombinációról, amellyel a baloldali frazeológia a volt pénzügyminiszter választási győzelmét kommentálta. Egyszerűen az történt, hogy a mai politikának egy kétségkívül jelentős alakja — akinek az ország konszolidálása körül szerzett tagadhatatlan érdemeit a választás után maga Bethlen miniszterelnök is elismerő szavakkal hangsúlyozta — megtartotta a mandátumát abban a kerületben, amelyet már két cikluson keresztül sikerrel képviselt s amelyhez a személyi, politikai és baráti kötelékek százai fűzték. Megtartotta egy olyan ellenféllel szemben, aki még homo novus volt a

nagypolitikában, sőt talán a választókerület szűkebb határai között is s
 sídnek tiszteletreméltó törekvéseit derék egyéniségén és tiszta szándékán
 kívül nem emelték ki olyan közéleti teljesítmények és politikai erőpróbák,
 mint az ellenfeleit. Hogy a baloldali sajtóban a dolgok ilyen állása ellenére
 is megvan a hajlandóság a nagykanizsai választás jelentőségének és várható
 politikai következményeinek túlzott és ferde megítélésére^ azon nem csodál-
 kozunk, — ez a sajtó nem adhat mást, mint mi lényege — de hogy
 maga Rállay Tibor is optikai csalódásba esik a kanizsai eset megítélését
 illetően és egy minapi cikkében a „demokratikus haladás győzelmeként“
 fogja fel azt a „diktatúra felé hajló irányzattal szemben“ s a választáshoz
 „messzemenő következményeket fűz az uralkodó politika kialakulására
 nézve“, azon kissé meglepődünk. Ez a „diktatúra felé haladó irányzat“
 abban az időpontban, amikor a volt pénzügyminiszter megszakította vele
 a lelki közösséget a közhatalom kezelése, a gazdasági és pénzügyi élet irá-
 nyítása, a szociális viszonyok kialakítása s általában a nemzeti életvezetése
 terén sokkal kevesebb befolyással rendelkezett, mint akkor, amikor még
 Kállay Tibor aktív részese volt a kormányhatalom kezelésének. Hogy ennek
 ellenére Kállay éppen ma fedezi fel „a közélet diktatúra felé hajtását“, ezt
 csak arra magyarázhatjuk, hogy vagy nem tartja szükségesnek megismer-
 tetni a nyilvánossággal az összes indító okokat, amelyek miatt eddigi elv-
 barátjaival szembefordult, vagy pedig revízió alá vette a közhatalom hiva-
 tásáról és gyakorlásáról alakított eddigi nézeteit. De akár így, akár úgy
 áll a dolog, az ellenzéki Kállay nem csekélyebb erejű bajvívója lesz a
 magyar parlamentáris életnek, mint a miniszter és a kormánypárti Kállay
 volt. Sőt némelyek szerint, attól az objektivitástól, vitathatatlan szak-
 tudástól, széles társadalmi perspektívától, nagy közéleti műveltségtől,
 szellemes és talpraesett elokvenciától, amelyeket hívei benne látnak,
 ellenzéki oldalon is sokat vár az ország, amint azt a miniszterelnök
 is hangoztatta. Különösen a mai siralmas ellenzéki viszonyok között, midőn
 a képviselőház ezerszínű, széthúzó és ellentétes törekvésű ellenzéki poli-
 tikusai között olyan nagy szükség van a Kállay Tibor vágású férfiakra,
 aki — amint egyik írásában olvassuk, a „polgárság új politikai irányt kívánó
 szavának feltörekvéseként“ foglalta el új helyét a képviselőház ellenzéki
 padsoraiban. Türelmetlenül várjuk, hogy a parlament érdemleges tárgyalá-
 sainak megindulásakor tüzetesen megismertet 'bennünket azzal, mi is
 ennek az „új politikai iránynak“ az igazi célkitűzése, belső tartalma és
 gyakorlati jelentősége, mert bizony eddig azzal — bizonyára a választás
 okozta nagy elfoglaltsága miatt — meglehetősen adós maradt.

NAGYCENK KÖZSÉGE, a nyugati végeknek ez a Széchenyi nevéből
 immár fogalommal magasztosult kicsiny faluja, amelynek minden rögét,
 minden fűszálát annak a nagy névnek a kultusza lengi körül, amelynek egy-
 kori képviselője a falu temetőjében alussza örök álmát, a mai politika annale-
 seibe is beleírta a nevét. Azáltal a hatalmas politikai megnyilatkozás által,
 amellyel a kormány elnöke — Nagycenk község díszpolgára — a község
 kultúrházában megtörte a nyári politikai szünet kényszerű némaságát és
 megindította a gondolatok, a programok és az eszmei harcok zajlását a
 magyar politika vizein. A „nagycenki beszéd“ — hogy a már köztudatba
 átment megjelölést használjuk — pár excellence politikai hitvallás volt,
 noha előadója gondosan ügyelt arra, hogy egy pillanatra se szálljon le azokról
 az elvi és eszmei magaslatokról, amelyeket a hely és az alkalom kegyeletes
 és ünnepi jelentősége megkövetelt. Egyben nagy tapintattal őrizkedett
 attól, hogy a közeljövő nemzeti feladatainak a felrajzolásánál olyan mellékes
 színárnyalatok kidolgozásával is törődjék, amelyek már a napi politika

gondolatvilágába tartoznak és olyan részletkérdések kifejtésével is bíbelőd-jék, amelyekbe már a pártfelfogásnak és a pártfelfogultságnak is bele-szólása volna. És éppen ez a körülmény — az aktuális politikai tartalom, a hétköznapiság szürkése nélkül — adja a nagyecenki beszéd legnagyobb értékét, de egyben — nemzeti szempontokból — kiemelkedő jelentőségét is. A beszéd az első pillanatra megtalálta a kapcsolatot Széchenyi szellemé-vel, de mindvégig ittmaradt a „má-“nál, a „ma“ vérző, sajgó sebeinél, ezerágú teendőinél, nyomasztó gondjainál, sürgető feladatainál. Széchenyi koráról szólott, de minden szavából kicsendült, hogy szeme előtt a mai kor lebeg, Széchenyi küzdelmeit állította az utókor elé, de mindannyian éreztük, hogy voltaképpen a mi küzdelmeinket érzékelteti drámai plasztid-tással, Széchenyi tragédiáját bontotta ki előttünk megragadó erővel, de sejtette velünk, hogy a tragikum megismétlődésétől félti nemzetét. A beszéd mindvégig politikai tendenciájú volt, a nélkül azonban, hogy akár tartalmá-ban, akár hangjában, akár stílusában elvesztette volna a kontaktust a Széchenyi emlékének tartozó emelkedettséggel és áhítattal. Ez kétségkívül nagy érdeme, annál is inkább, mert hiszen sok olyan elvi jelentőségű kérdés tekintetében, amelyben eddig nem volt alkalmunk a kormányelnöktől határozott kijelen-téseket hallanunk, világos szavakkal szegezte le a felfogását, sőt olyan modor-ban, amelyből kicsendült, hogy ez a felfogás voltaképpen egy messzetenkéntő kormányzati program körvonalait fedi. Amit a nemzeti élet átalakításáról, társadalmi, gazdasági viszonyainknak megreformálásáról, „a legutolsó kicsiny falutól a királyi trónusig“, alkotmányos berendezkedésünk átfor-málásáról, általában a reformok szükségességéről mondott és kötelességként hangsúlyozta a nemzetnek azt a jogát, hogy a „változott viszonyokhoz képest szabad erejéből döntsön az újonnan előállott helyzet fölött“, szaba-tosan és világosan megjelölte a magyar jövő napirendjén lévő nagy kérdé-seket. Mikor pedig reámutatott arra, hogy a jelen generáció feladata a fenti program jegyében egyesíteni a nemzetet, közvetve annak a felfogásának is kifejezést adott, hogy a nagyecenki beszéd eszmei kereteinek gyakorlati tartalommal való kitöltése nem a szónoki ábrándozások, de a politikai realitások birodalmába tartozik.

A történelmi hűség kedvéért meg kell említenünk, hogy a nagyecenki beszéd fentebb idézett passzusa azokban a politikai körökben, amelyek az ősi jogfolytonosság és az ortodox legitimizmus zászlója körül csoportosulnak, némi felesleges nyugtalanságot keltett. E harcos tábor vezetői különböző hírlapi cikkekben, nyilatkozatokban és beszédekben olyan tartalmat igyekeztek a beszéd e mondataiba belemagyarázni, amelyeket inkább az ő felhevült képzeletük, mint a beszéd előadójának szándéka tett indokolttá. Míg egy röviden és tömören megfogalmazott félhivatalos kom-muniké idejében elejét nem vette a nagyecenki beszéd fölött jobbról is, balról is megindult „legitimista és szabadkirályválasztó“ csatározásoknak.

MÍG A NAGYECENKI BESZÉD eszmei magaslatoiról vette szem-ügyre a magyar élet napirendjén lévő nagy kérdéseket s az elvi kereteit szabta meg azoknak a kormányzati teendőknél, amelyeket a közeljövő politikájának kell megoldania, addig a másik októberi miniszterelnöki meg-nyilatkozás, amely a képviselőház összeállításának előestéjén a kormánypárt értekezletén hangzott el, már konkrét tervekkel, határozott munkapro-grammal és részleteiben is kidolgozott törvényhozási penzummal ismertette meg a közvéleményt. Ha nem is olyan messzemenő lejárattal, mint amelyben a nagyecenki beszéd mozgott, de mindenesetre egy parlamenti ciklus köze-lebbi távlati és időszerűbb feladatköre erejéig. Abból a felsorolásból, amely-lyel a kormány elnöke az őszi ülésnap napirendjére kerülő törvényjavas-

latokat, illetve e javaslatok egész sorát ismertette, kitűnik az, hogy a parlamentre már a legközelebbi időkben igen kemény hetek várakoznak. Kemény munkás hetek, amelyekben azonban politikának, különösen a pártpolitikának nem sok dolga lesz, lévén e javaslatok túlnyomó részben kizáróan úgynevezett „szakjavaslatok“, vagy „resszortjavaslatok“⁴, amelyekből a tiszta politikumnak még az árnyéka is hiányzik. A tengeri vállalatok támogatása és létesítése, a korlátolt felelősségű társaságok intézményének bevezetése, a részvénytársasági jog régóta kívánatos reformja, a bortörvény novellája, a mezőgazdasági munkások és a kisiparosok biztosítása, a fürdőtörvény, a jogi oktatás reformja, az autóbuszforgalom szabályozása, az iparostételekről és a kézműveskamarákról szóló javaslat stb., stb. nem hálás témája a rendszerint légüres térben operáló politikai kritikának. De annál kiválóbb és öröndetesebb alkalom a törvényhozás gazdaság-, szociális- és jogpolitikai szakemberei számára, hogy a gazdasági élet függő problémáinak megoldására, a szociális viszonyok stabilizálására, egyszóval a nemzet belső élet-erőinek a tökéletesítésére irányuló e javaslatokkal minden politikai és párt-elfogultságtól mentesen, tisztára a megoldandó problémák anyagi jelentőségét szem előtt tartva, foglalkozhassanak. A politikának csak legfeljebb a törvényhatósági élet tervezett reformjával — ideértve természetesen Budapest közigazgatási reformját is — és a sajtónovellával, meg talán az egyesülési és gyülekezési jog szabályainak kodifikálásával kapcsolatban lesz alkalma hangját hallatni, amint azt a baloldal szószólóinak a nyilatkozatai sejtetni engedik.

De egészen bizonyos, hogy súlyos politikai összecsapások és kemény parlamenti küzdelmek várhatók az e törvényjavaslatokat megelőzően — sőt ezek gyors és síma elfogadásának előmozdítása céljából — napirendre tűzött házszabályrevízió kérdésének tárgyalásainál.

A házszabályrevízió kérdése a magyar parlamentárizmus egének régi bolygója, amellyel a különböző kormányok, különböző politikai megfontolásokból kiindulóan, sohasem mertek bátran szembenézni. A régi magyar parlament az Ausztriával fennálló közösség ideje alatt, a dinasztia erőteljes politikai hatalmával szemben nem tartotta célszerűnek a képviselők szólás-szabadságát korlátozni, de nemkevésbé a nemzetiségek érzékenységére való tekintettel sem, noha sok bajnak és kellemetlenségnek vette volna az elejét, ha már akkor nagyobb biztosítékát szerzik meg a népképviselő produktív működésének. A háború utáni törvényhozások pedig éveken keresztül oly életbevágó problémákkal voltak túlterhelve, amelyekhez képest a ház tanácskozási rendjének kérdése csak másodrendű jelentőségű volt. Most azonban, egyrészt túl vagyunk azokon a kérdéseken, amelyek halasztást nem tűrő megoldása akadályozta volna a nemzet normális életfunkcióinak a kialakulását, másrészt viszont olyan sok — és úgy egyenként, mint összességükben fontos és sürgős — törvényhozási feladat vár elintézésre, amelyekre való tekintettel most már egyetlen pillanatig sem lehet tovább halogatni azoknak a rendszabályoknak a keresztülvitelét, amelyek a képviselőház normális munkaképességét hivatvák biztosítani.

A modem parlamenti alkotmányosság egészséges életműködése két pilléren nyugszik: a többség akaratának érvényesülésén és a kisebbség alkotmányos jogainak a védelmén. Minden olyan rendszabály, amely a törvényhozó testületek normális működését e két alapelv tiszteletben tartásával rendezi, a parlamentárizmus és a demokrácia szellemében jár el és ellenkezően minden olyan rendszabály, amely nem teszi lehetővé e két alapelv bármelyikének az érvényesülését, ab ovo antidemokratikus és anti-parlamentáris.

A házszabályok megreformálására vonatkozó az a javaslat, amelyet a

kormány tervez s amelynek — mikor e sorokat írjuk — még csak az alapelveit ismerjük, a tiszta parlamentarizmus fentiekben vázolt követelményei iránt való teljes respektussal igyekszik elérni, hogy a képviselőház tanácskozásai egyrészt teljes lehetőséget adjanak a szembenálló politikai felfogások szabad és lojális küzdelmének, másrészt a dolog természeténél fogva azt akarja biztosítani, hogy a nemzet egyetemet képviselő parlamenti többség az ellenzék jogainak sérelme nélkül tudja keresztülvinni az akaratát. Hogy tehát a magyar parlament ne essék abba a hibába, amellyel éppen a parlamentarizmus ellenlábasai vádolják, s beszélő és fecsegő intézmény helyett dolgozó és alkotó testület legyen, amelyben erőteljesen él a nemzeti Öncéltság és köz iránti felelősségérzet tudata.

A tervezett házszabályrevízió részletintézkedései — amennyiben azokat ma ismerjük — ezeknek az elveknek a tisztelete mellett igyekeznek a képviselőházi tárgyalások szakszerűségét, higgadtságát, a parlamenti küzdelem nyugodt, síma, lovgias lefolyását biztosítani. Azzal az intézkedésükkel, hogy fokozzák a bizottsági munka jelentőségét, a parlament elé kerülő szakjavaslatok behatóbb és lelkiismeretesebb mérlegelését teszik lehetővé. Azzal, hogy reászorítják a képviselőket kötelességük teljesítésére, a képviselőházi ülések munkaképességét biztosítják. Hogy intézményes garanciákkal igyekeznek körülbástyázni a költségvetés és appropriációs javaslat letárgyalását, megakadályozzák azt, hogy az állami közösség nagy érdekei játékszeri legyenek a pártpolitikai villongásoknak.

Ellenzéki oldalról igen nagy támadásban van része a házszabályok egyik tervezett intézkedésének: amely tudniillik azt akarja megakadályozni hogy a nemzeti becsületet és az állam magasabb érdekeit sértő beszédek és felszólalások a képviselőházi naplóba és ezen keresztül a nyilvánosságra kerüljenek. Pedig ez az intézkedés a mellett, hogy a legkevésbé sem sérti a képviselők szólásszabadságát, egyszerűen azt az — eddig sajnos eléggé gyakran tapasztalt — visszásságot akarja megszüntetni, hogy az országgyűlés képviselőháza szónoki emelvény legyen a nemzet egyetemes érdekei s a magyarság legszentebb érzései ellen törő propaganda számára s hogy azok a képviselők, akik a nagy nyilvánosság előtt nem tudnának büntetőjogi következmények nélkül szembehelyezkedni a törvény világos parancsaival, a parlament padsoraiban se találjanak lehetőséget arra, hogy a nemzeti közvéleményt megbotránkoztassák, vagy pedig valamely, az ország érdekeire nézve ártalmas nyilatkozatukat nyilvánosságra hozhassák. Hogy ilyen rendszabályokra szükség van, azt éppen a legutóbbi szomorú parlamenti események — amelyek során a belügyi kormány a lehető legméltatlanabb s a kormányzat becsületét, az államhatalom tekintélyét aláásó támadásban részesült az ellenzék egyik hangos és felelőtlen tagja részéről — tanúsítják. S hogy ez az intézkedés nem az ellenzék mozgási és szólásszabadsága ellen irányul, arra biztosíték a kérdéses szakasz tételes intézkedése, amely lehetetlenné teszi, hogy a többség pártszempontok által vezetett visszaéljen e szakasz alkalmazásával.

A KÉPVISELŐHÁZ MÉG ÚGYSZÓLVÁN ÖSSZE SEM ÜLT, máris szolgált politikai szenzációval. A baloldali demokraták egyik ifjú és temperamentumos tagja — aki arról nevezetes, hogy szavai értelmét és súlyát csak akkor szokta mérlegelni, mikor a száján már kieresztette — egy bravúros nekivágással le akarta gázolni a belügyi kormányzat egyik magas és felelősségteljes pozícióban ülő, rokonszenves tagját. Aki, mellesleg szólva, példaképe a hivatali korrektségnek, kötelességtudásnak és pártatlanságnak. Ez az inkább hangos, mint „snájdig“ huszárcsíny azzal az előrelátható eredménnyel végződött, hogy az ifjú és heves honatya szerencsésen „szétlovagolta“ a saját

pártját, amely most atómjaira szétbomolva lebeg az űrben. És keresi azt a kijegecedési pontot, amely körül a különböző politikai hitvallást követő, különböző politikai etikum bázisán álló s különböző közéleti célkitűzésekkel operáló tagjait úgy retablirozhatná, hogy belőlük, ha nem is számban, de legalább súlyban számottevő ellenzéki párt alakuljon ki. £ sorok írásakor még javában „vajúdnak a hegyek“, javában tárgyalnak a frakciók, javában veszekednek a klikkek, javában zúgnak-búgnak a volt és leendő vezérek, javában paktálnak a létező és nem létező pártszervezetek. Hogy ebből a kaotikus zűrzavarból idővel kialakul-e valami pozitívum, pozitívum, amely a magyar politika magasabb érdekei szempontjából is jelentene valamit, az a jövő titka. Nehéz a sok ambíciót kielégíteni s azokat a politikai irányzatokat közös nevezőre hozni, amelyek csak a kormánypolitika negációjában értenek egyet, de különben világfelfogás, osztályhelyzet, politikai program és közéleti felfogás szempontjából a politikai szivárvány legváltozatosabb színeiben ékeskednek. Nagy baja ennek a demokrata pártkonvulciónak az a körülmény is, hogy sajnos, nem rendelkezik azzal a providenciális egyéniséggel, akinek átütő ereje, osztatlan tekintélye és sértetlen politikai nimbusza alkalmas centripetális erő volna a különböző ambíciók és törekvések egységes, szerves összefogására. Ilyen körülmények között valószínűleg igaza lesz Kállay Tibornak, — akinek személyébe mellesleg szólva ez ellenzéki törekvések nagy reményeket horgonyoznak — aki az egyik politikai vezércikkében nyíltan és őszintén megmondja: „alig lehet reálpolitikai célkitűzés az, amely az egész úgynevezett polgári ellenzékot szerves és formális egységbe, közös vezetés alatt kívánná egybefoglalni“. Azok a tapasztalatok, amelyeket e demokratikus, polgári ellenzék belső vajúdásai, kicsinyes személyi torzsalkodásai, alacsony politikai béka-egérharcai, s szinte csillapíthatatlan ambíciói szemléletéből szereztünk, sajnos, megerősíteni látszanak Kállay Tibor cseppet sem örvendetes diagnózisát. Sajnos, mondjuk, mert nagy érdeke volna úgy a kormánynak és a kormányzó pártnak, mint a képviselőháznak és az országnak, hogy a parlamenti ellenzék fontos alkotmányjogi szerepét ne egyesegyedül a forradalmi szociáldemokrácia sajátítsa ki magának. Hogy alakuljon ki végre egy egységes, szervezett, komoly ellenzéki tábor, amely a nemzetélet alapvető nagy kérdései tekintetében: a polgári államrend gondolatában s a nemzeti öncélúság koncepciójában egy platformon áll a többséggel, de a módszerek és a részletkérdések tekintetében komolyan, lelkiismeretesen, a nemzeti érdekek szigorú figyelemmel-tartásával gyakorolja az ellenzék kritikai és ellenőrző hivatását. Egy ilyen egységes, szervezett, komoly polgári ellenzék nagy mértékben hozzájárulna a magyar parlamentarizmus normális életfunkcióinak a kialakulásához és egyben lehetőséget nyújtana arra, hogy a kormányelnök — amint ezt az egyik beszédében jelezte is — megtalálja az államügyek vitelében a becsületes együttműködés lehetőségét a parlament túlsó oldalával is. Ez pedig igen nagy nyereség volna a magyar politikai erők jövőbeni egészséges kialakulása, illetve kiegyensúlyozódása szempontjából, amely viszont kedvezően éreztetné hatását a nemzetélet minden más megnyilatkozásában.

ANTAL ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A Népszövetség szeptemberi közgyűlése. – A Népszövetség és a kisebbségek. – A döntőbíróóságok kifejlesztése. – A leszerelés gyorsítása. – Angol-francia megegyezés a leszerelés kérdésében. – Görögország és Olaszország barátsági és döntőbíróági szerződése. – Az SHS. királyság helyzete. – A Rajna-vidék kiürítése. – Németország jóvátételi tartozása

AHÁBORÚ és béke harca mindig élesebbé váló körvonalokban rajzolódik Anapjaink történelmének horizontjára. Vagy talán csak mi, véges lények, látjuk ezt harcnak, akik a háború és béke fogalmait szigorúan különválasztjuk, pedig valójában éppen úgy egyet jelentenek, mint az élet és a halál: van-e a történelem és a természet szemüvegén nézve különbség a béke és háború állapota között? A mi nehezen dolgozó, mankókon járó s a panta rhei hatalmas gondolatától visszariadó elménk azonban megkívánja a szigorú megkülönböztetést, nehogy menthetetlenül belezavarodjék a nagy fogalmak számára érthetetlen egységébe s irányát és akaratát elveszítse. Ezért, mint ahogy a matematikai problémák megoldásánál az x -et és az y -t használjuk, tegyük fel, hogy valóban van az emberiség történelmi fejlődésében küzdelem e két-egy fogalom között. Van egy erőteljes és őszinte mozgalom, mely a háborút, azaz a nemzetek öldöklő összeütközését ma, mintegy a négy és fél évig pusztító világháború visszahatásaként, végleg ki akarja zárni az államok egymásközötti viszonyából. Ezzel szemben pedig, mentői erősebbé, tudatosabbá válik ez a mozgalom, a létezésében megtámadott háború annál inkább keresi érvényesülésének eszközeit s annál plasztikusabban jelennek meg szemünk előtt a védekező „demiurgos⁴⁴ tudatos ellenhúzásai és ösztönszerű, szinte vulkanikus reakciói.

A Népszövetség szeptemberben lezajlott (szeptember 3—26.) IX. közgyűlése, mely önmagában eseménytelen volt, és ezért tulajdonképpen először bírt a normális parlamenti ülészek jellegével, szintén magán viselte e két jelenség összeütközésének bélyegét. A közgyűlés szónokai- és főbizottságainak munkája egyaránt a háború megakadályozásának jegyében állott még Briand beszéde is, amely szokatlanul kemény hangjával és harcias jellegével — hiszen szinte az öklét rázta a vele szemben ülő német kancellár orra alatt — elütött a genfi Salle de la Réformation-ban eddig szokásos mérsékelt, udvarias, minden élt kerülő, szinte szalónhangtól, mégis telve volt „a béke nagy eszméje szolgálatának“ szentelt frázisokkal: valószínűleg azért, mert a francia külügyminiszter azt tartja, hogy a békét néha harcias eszközökkel kell elősegíteni. A háborút megdöntő mozgalomnak, amely a valódi béke állapotát akarná Európában helyreállítani és ennek eszközeit becsületes buzgalommal keresi, — őszinte szolgálói tulajdonképpen csak az úgynevezett európai „neutrálisok“ sorából kerültek ki, akikhez, mint elsőrendűen érdekeltek, csatlakoztak a volt központi hatalmak egyes államának képviselői is.

Különösen három probléma volt, amely ezzel kapcsolatban szinte meglepő élénkséggel jelent meg a közgyűlés légkörében, három nem rögtöni megoldást kívánó probléma, amelyet eddig a bártortalan tagállamok nem igen szoktak volt beledobni ebbe a környezetbe, nehogy a „megértés“ fejlődését megzavarják. Beelaerts van Blokland, hollandi külügyminiszter, Motta szövetségi tanácsos, Svájc első delegátusa és nyomukban Seipel, osztrák kancellár, eddig szokatlan bátorsággal mutattak rá arra, hogy a Népszövetség a kisebbségekkel szemben nem tesz eleget kötelezettségeinek és hogy az intézmény létjogosultsága van veszélyeztetve, ha ezen

a téren nem válik aktívabbá. Beelaerts ama javaslatát, hogy egy állandó kisebbségi bizottságot alakítsanak, amely minden felmerülő panasszal alaposan és nem elodázóan foglalkozzék, nem vették ugyan tárgyalás alá, de kétségtelennek látszik, hogy a kisebbségi kérdés nem kerül le ezután a népszövetségi tárgyalások napirendjéről, sőt lehetséges, hogy a jövő évi közgyűlésnek egyik főtémájává válhatik Közép- és Kelet-Európa ez égető problémája, mely a békeszerződések nyomán létrejött mai helyzetnek legnagyobb ségyene.

Két másik kérdés, amelynek népszövetségi szellemben való kezelésére különös hangsúllyal figyelmeztettek az említett volt semleges államférfiakon kívül még Mowinckel dán miniszterelnök és külügyminiszter, Hambza, a norvég storting elnöke: a döntőbíráskodás kifejlesztésének és megerősítésének s a leszerelés gyorsításának problémái. A döntőbíráskodás intézményével és lehető általánosításának formáival igen alaposan és behatóan, szinte a régi zsinatokra emlékeztető szörszálhasogatással foglalkoztak a közgyűlésnek jogi és leszerelési főbizottságai. Az eredmény egy sorozat szerződés-tervezet volt, amely részben kétoldalú kötelező döntőbíráskodási, részben kölcsönös biztonsági és segélynyújtási szerződésmintákból állott, amelyeket a közgyűlés a tagállamoknak határozat keretében elfogadásra ajánlott. Ezeknek kidolgozásában Magyarország méltóan és alaposan kivette részét Apponyi Albert gróf és Tanczos Gábor tábornok, magyar delegátusok útján. Mindenesetre ezzel is alá akartuk húzni azt az elvünket, hogy jogunk és igazságunk tudatában az igazi béke kiépítését a döntőbíráskodás vonalán keressük. Ezt azzal is nyomatékosan jelezte Magyarország, hogy éppen ennek a közgyűlésnek a tartama alatt írta alá a hágai állandó döntőbíráskodás alapokmányának 36. cikkét, amely bizonyos szigorúan körülírt jogi kérdésekben, a reciprocitás fenntartásával, kötelezővé teszi az aláíró államok között a döntőbíráskodást. Az aztán más kérdés, hogyan rímel a Népszövetségnek ez a, hogy úgy mondjuk, törvényelőkészítő, magas színvonalon álló működése azzal a ténnyel, hogy egy bizonyos tagállamánál nem képes elérni, egy már meglévő döntőbíráskodási szerződésnek — a trianoni békeszerződés 239. és 250. szakaszainak — lojális végrehajtását? Lehet-e a döntőbíráskodás intézményét szélesebben kiépíteni, amíg ezzel a problémával szemben nem áll minden tagállam azonos erkölcsi és jogi állásponton, és amíg akad egy is közöttük, amely a „boldog birtokos“ vagy az erősebb jogán nem felel meg nemzetközi érvényű kötelezettségeinek?

Valószínűnek látszik azonban, hogy ez a mozgalom az év folyamán erősödni fog és hogy a döntőbíráskodás protagonistái a jövő őszi közgyűlésen megnagyobbodott számban fognak megjelenni és megnövekedett bátorsággal fognak fellépni.

A legkevésbé kielégítő volt a leszerelési kérdés tárgyalása és ez mutatta a legnagyobb ellentéteket és a legnyugtalanítóbb zavart is. A leszerelési konferencia előkészítésére hivatott bizottság három évi munka után, mely alatt öt ülészakot tartott, sem tudott olyan pozitív eredményt felmutatni, amelynek alapján a konferenciát a siker reményével lehetne összehívni. A német tétel, amelyhez természetesen mi is csatlakoztunk — Ausztria és Bulgária hallgattak — úgy szól, hogy a békeszerződés 8. cikke és a katonai fejezet bevezető része erkölcsi kötelességévé teszi a hatalmaknak a leszerelés megindítását, és hogy az általános konferenda, ha összehívják, képes lenne az első lépést megtenni ezen a téren. Ezzel szemben a szövetségesek álláspontja az, hogy a békeszerződések nem kötelezik őket a leszerelés keresztülvételére, hanem mindössze elismerik, hogy a „béke fenntartása megköveteli a nemzeti biztonság által megengedett és a nemzetközi szerződések által előírt minimumig történő leszerelést“. A franciák

szerint tehát első lépés a biztonság kiépítése és csak aztán lehet megállapítani a leszerelés mértékét, amely természetesen csak fokozatos lehet. Franciák és angolok s ezek szatellesei pedig megegyeznek abban, hogy a konferenciát csak akkor szabad Összehívni, ha a talaj eléggé elő van készítve ahhoz, — különösen technikai szempontból — hogy egy fiaszkótól ne kelljen tartam. A két tétel megütközése eredményeként a közgyűlés azt a kívánságát fejezte ki, hogy az előkészítő-bizottság mihamarabb üljön össze, azonban a konferencia dátumára semmiféle útbaigazítást nem adott.

A KÖZGYŰLÉSNEK és bizottságainak tárgyalását mélyen és erősen befolyásolta az angol-francia leszerelési megegyezés, bár hivatalosan tulajdonképpen egyetlen hatalmasságnak sem volt tudomása róla és bár a vitáikban semmiféle utalás nem történt erre a megegyezésre. A leszerelés kérdésében az angol és francia álláspont között, amióta az előkészítő-bizottság összeült, szinte kiegyenlíthetetlen ellentét forgott fenn. Ami a tengeri leszerelést illeti, a franciák a „globális limitáció“ hívei, azaz azt kívánják, hogy minden hatalom flottájának maximálisan engedélyezett össztonnatartalma állapíttassák meg, viszont joga legyen ezen belül az egyes kategóriákban annyi és olyan hajót építeni, amennyi szükségleteinek megfelel. Az angol tétel viszont minden egyes kategóriának meg akarja állapítani a tonnatartalmát és egységszámát: Nagy-Britanniára nézve az angol partvidék és a hosszú kereskedelmi járatok védelme szempontjából fontos, hogy ezt az arányszámot ne csak ismerje, hanem ellenőrizhesse is. Ami a szárazföldi leszerelést illeti, a franciák a leszerelésből az úgynevezett kiképzett tartalékokat — minden ország hadierőjének legfontosabb rezervoárját — teljesen kívül akarják hagyni azokon a kategóriákon, amelyekre a leszerelést alkalmazni lehetne. A „potentiel de guerre“-nek ez a nagyjelentőségű problémája volt a legnagyobb ellentét a két hatalmasság között, amely megakadályozta, hogy az előkészítő-bizottság a leszerelési előzetes szerződéstervezet szövegében megegyezésre jusson.

A NEVEZETES angol-francia megegyezés, amely a világpolitikának ez utóbbi hónapok alatt központi problémájává vált s amelynek keletkezéséről hosszas tárgyalás után, október 23-án, jelent meg egyidejűleg egy angol fehér s egy francia kék könyv, ebben a két pontban kölcsönösen a másik hatalom álláspontját fogadja el. Franciaország a tengeri leszerelés kérdésében az angol álláspontot, Anglia a szárazföldi leszerelést illetően a franciát. Amint azt Sir Austen Chamberlain a megegyezést bejelentő beszédében, néhány nappal súlyos megbetegedése előtt, hangsúlyozta, ennek egyéb célja nem lenne, mint az, hogy a fennforgó ellentétek kiküszöbölésével lehetővé tegye a leszerelési bizottság munkájának befejezését és a leszerelési konferencia összehívását. A két szerződő hatalom e magasztos intenciókhoz képest közölte megegyezését a washingtoni tengeri leszerelési szerződés aláírói hatalmaival: az Egyesült-Államokkal, Japánnal és Olaszországgal, felszólítván őket csatlakozásra.

Fájdalmas csalódás érte azonban őket, amennyiben Japán kivételével, amely hamarosan hozzájárult, a két másik hatalom nem volt képes teljesen honorálni ennek az állásfoglalásnak békés céljait. Különösen az Egyesült-Államokban szült erős visszatetszést a megegyezésnek a haditengerészetre vonatkozó része, amelyben az amerikai álláspont teljes lábbaltaposását látták. A States Department igen szigorúan analízáló jegyzékben, gondos alaposággal mutatott rá, miért nem fogadhatja el a kategóriák szerinti limitálásnak különösen a kis cirkálók felszerelésére és számára vonatkozó részét, amely érdekeivel és eddig kifejtett álláspontjával homlokegyenest

ellenkezik. Coolidge kormánya nagy megértésről tett tanúságot azáltal, hogy a további tárgyalások lehetőségét nyitva hagyta, míg másrészt éppen kategórikus állásfoglalása következtében, különösen az angol államférfiak — elsősorban a Chamberlaint ideiglenesen helyettesítő Lord Cushendum — nyomatékmal hangoztatták, hogy a megegyezés csak prepozíció s a többi hatalmak kívánságához képest, természetesen, megváltoztatható.

A tényleg elhárítható technikai akadályok mellett azonban van egy másik, sokkal fontosabb politikai jellegű mozzanat, amely a nemzetközi politikában erős nyugtalanságot okozott. Ez az a hivatalos nyilatkozatok és dementik dacára talán még sem egészen joggal gyanú, hogy a leszerelési tézisek kölcsönös kicserélése London és Párizs között nem egyedül a leszerelés megkönnyítését célozza, hanem egy nagy koncepciójú szövetségi politikának egyik pillére. És ezen a ponton jelenik meg a leszerelés álarcá mögött a háború szilhuettje, az 1914 előtti háborús politika minden tartozékával. Az, hogy Franciaország feladta az ösztönös tartalom limitációjához ragaszkodó tételét, ugyanis annyit jelent, hogy a La Manche-csatornában nem óhajt többé angol támadás ellen védekezni, mert ez már nem szükséges, sőt, hogy más, idegen támadás esetére, partjainak védelmét valószínűleg egy másik flotta által biztosíthatja. Viszont Anglia is teljes biztonságban érezheti magát Franciaország részéről és a Földközi-tengeren is nyugodtan bocsáthatja flottáját, huszonnégy év óta állandó szövetségese, a Francia Köztársaság rendelkezésére. Hátát Európa felé megvetve csakis tengerentúli összeköttetéseinek védelmére fordíthatja minden erejét és ezért, évszázados politikájával szakítva, a kontinentális hegemoniát mindenestől átengedheti Franciaországnak. Bár a két kormány a legnagyobb eréllyel és felháborodással tiltakozott minden ilyen inszINUÁCIÓ ellen, mégis megvan a valószínűsége annak a feltevésnek is, hogy ilyen nagyjelentőségű koncessziókat csak szélesebb politikai megegyezés alapján tehetek egymásnak.

A kontroverzianak, amely egy pillanatban az angol-francia-amerikai viszony elmérgesedésével fenyegetett és határozott elhidegülést hozott létre London és Róma között, legközelebbi fázisa London és Párizs válasza lesz Washingtonnak. Ezekből a válaszokból látni fogjuk, hogy milyen esélyei vannak egy megegyezésnek és hogy mit hajlandó a két kormány feladni elfoglalt álláspontjából. Az elérhető megegyezésnek formába öntése azután a leszerelési konferenciát előkészítő népszövetségi bizottság feladata lesz.

A nem egészen szerencsés sakkhúzásból, — melynek taktikai hibáit például a Times nyíltan Sir Austen Chamberlain „kezdő súlyos betegségének“ róttá fel, — kifejlődött helyzetnek nyugtalanító mozzanata a Rómában mutatkozó gyanakvás és elkedvetlenedés. A Palazzo Chigiben úgy látszik különösen rossznéven vették azt, hogy a tengeri leszerelésnek az a koncepciója, mely a megegyezésre épülne fel, Olaszországra rá akarná kényszeríteni Franciaország középtengeri fölényét. Olaszország tehát megtagadta hozzájárulását és Washingtonhoz keresett közeledést. Másrészt a Balkánon erős fellépésének és ügyes diplomáciájának sikerült elgáncsolnia a két hatalom közös akcióját. A bolgár kormány nem tett eleget az angol-francia felszólításnak, hogy a macedón komitétet feloszlassa, amihez Olaszország tudvalevőleg demonstratív nem csatlakozott — és Bulgáriának semmi baja sem történt ennek következtében. Ez Szófiában kétségkívül inkább Olaszország pozícióját erősítette, mint a két másik hatalomét.

KÜLÖNÖSKÉPPEN a franciabarátnak ismert Venizelos redivivus politikája sem fejlődött egészen abban az irányban, ahogy azt Párizsban képelték.

Európai körútjának első állomása Róma Volt, hol szeptember 23-án barátsági és döntőbírósi szerződést írt alá Mussolinivel, amelynek jelentőségét a sajtónak tett nyilatkozata még különösen kiemelte. Mind párizsi látogatását, mind későbbi belgrádi tárgyalásait alapvetően befolyásolta ez az Olaszországgal, mint a Kelet-Közép-tenger legnagyobb hatalmával kötött szerződés. Hiszen Belgrádban egy pillanatilag úgy látszott, hogy teljes balsikerrel végződnek a tárgyalások, csak a király személyes intervenciójának volt köszönhető, hogy megállapodásra tudtak jutni. Ez a megállapodás főként arra vonatkozik, hogy a két kormány bizottsági tárgyalások útján meg fogja kísérlem a Szalonikiban tervezett szerb szabadkikötő kérdésének, illetve a Szerbiát ott illető jogoknak tisztázását. Ezek a jogok azonban kizárólag és hangsúlyozottan kereskedelmi természetűek. Visszatérése után Venizelos továbbá kijelentette, hogy hasonló barátsági szerződést, mint amilyent Olaszországgal kötött s mint amilyet Jugoszláviával a belgrádi megállapodás értelmében kötni hajlandó, kész Bulgáriával és Törökországgal is kötni. A Balkán-Bismarck ismét elemében van és nagyszabású politikát csinál, amelynek célja Görögország mai pozíciójának megerősítése és nyugalmas fejlődésének biztosítása.

KEVÉSBBÉ nyugodtan megalapozottnak látszik az utóbbi hónapok eseményei után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság helyzete és jövője. A horvátok ellenállása — dacára annak, hogy a jólirányított golyónak sikerült a parasztpárt nagynevű vezérét is leterítenie — nemcsak, hogy nem gyengült, hanem, a többszázados kulturális és vallásos ellentétből táplálkozva, mely a horvátot a szerbtől elválasztja, olyan méreteket öltött, amelyek Belgrádot komolyan gondolkozóba ejthetik. Vannak ugyan kísérletek, amelyek áthidalni próbálják a belgrádi orgyilkosság következtében kipattant ellentétet, azonban nehezen képzelhető el, hogy a horvátság, amelynél az elkeseredés és a szerbellenes antagonizmus tetőfokát látszik elérni, a helota szerepre kárhóztatva, a vidovdani alkotmány keretében legyen továbbra is hajlandó résztvenni a Háromegy Királyságban. Azok a horvátok, akik emlékeznek a Magyarországgal szövetségben eltöltött századokra, amikor Horvátországnak önálló parlamentje volt, nyelvét és szokásait sérelem nem érte, gazdaságilag nem zsákmányolták ki, hanem ellenkezőleg, támaszt talált a szövetségesben, keserűen állapítják meg, milyen mélyre zuhantak az új szláv egységben. Dacára annak, hogy ismerjük a horvát nép kemény elhatározókéességét és vas elszántságát, vakmerő lenne egy tragikus összeütközés lehetőségét jósolgatni. Érdemes azonban megállapítani, hogy az állítólag az önrendelkezési jog alapján egységes nemzeti jelleggel teremtett új államok közül a legkomolyabb válság jelei éppen abban mutatkoznak először, amelyet pedig politikai, gazdasági és nemzeti szempontról európaszerte a legegészségesebbnek és legerősebbnek tartottak.

A NÉPSZÖVETSÉGI közgyűlés egyik legfontosabb eseménye volt az a tárgyalás, amely bár a genfi intézmény keretein kívül, de az őszi összejövetel alkalmából a jóvátételi és a rajnai kérdésben érdekelt Nagyhatalmak között egy, további megegyezési tárgyalásokra vonatkozó megállapodást hozott létre. A Rajna-kiürítés kérdését Stresemann, midőn a Kellogg-paktum aláírására Párizsba érkezett, hivatalosan vetette fel a francia kormánnyal szemben, Müller kancellár pedig Genfben az összegyűlt szövetséges hatalmak elébe terjesztette Németország kívánságát. A franciák tudvalevőleg azon az állásponton állanak, hogy a Rajna-vidék megszállása számukra a békeszerződés egész komplexumának végrehajtását garantálja.

Amíg tehát a német jóvátételi fizetések nincsenek végérvényesen rendezve és Franciaország nem rendelkezik olyan garanciákkal, amelyek e rendezés megváltoztatását egyszer s mindenkorra kizárják, nem hajlandó idő előtt lemondani a Rajna-vidék megszállásában rejlő zálogról. Párizs pedig örömmel látná, ha olyan általános rendezés jönne létre, amely őt elsősorban az Amerikával szemben teljesítendő fizetési kötelezettségeitől megszabadítaná — 1929 augusztusában 400 millió dollárt kell Washingtonnak fizetnie a Franciaországban visszamaradt hadianyagért — és Németország jóvátételi fizetéseire szinte automatikus biztonsággal, azaz ellenőrzés szüksége nélkül számíthatna. Németországnak viszont érdeke lenne, nemcsak a Rajna-vidéknek 1935 előtti teljes kiürítése — a második zónának 1930 január i-je előtt, valószínűleg már 1929 elején történendő kiürítése a genfi tárgyalások eredményeképpen többé-kevésbé biztosítottnak látszik, — hanem az is, hogy tudja mivel tartozik és hogy megszabaduljon a számára, bár a valuta stabilitása szempontjából biztonságot jelentő, de különben terhes ellenőrzéstől. Szeptember 16-án ugyanis Belgium, Franciaország, Japán, Nagy-Britannia, Németország és Olaszország képviselői között formula jött létre, amelyhez képest tárgyalásokat fognak kezdeni a Rajna-kiürítés kérdésében, a jóvátételi kérdés teljes és végleges rendezését illetően és ebből a célból pénzügyi szakértőkből bizottságot állítanak össze. Egyidejűleg Briand szellemes propozíciójára elfogadták egy „megállapító és békéltető“ bizottság felállításának elvét, amely a Rajna-megszállás megszüntetése következtében felmerülő kérdéseket lenne hivatva a viszonyosság alapján rendezni, azaz Franciaországra nézve éppúgy érvényesen, mint Németországra nézve.

AMI MÁR most a jóvátételi kérdés gyökeres rendezését illeti, ezen a helyen már többször jeleztük és méltattuk azt a nagyszabású akciót, amelyet Mr. Parker Gilbert, a jóvátételi főügynök, körülbelül egy évvel ezelőtt kezdeményezett s melynek célja Németország jóvátételi tartozása főösszegének és az évi törlesztéseknek végérvényes megállapítása s ezzel kapcsolatban az ellenőrzésnek megszüntetése. Ennek a tervnek természetesen követelménye lenne a Németország által az ez év őszén kezdődő normál évben a Dawes-terv szerint fizetendő 2.500 millió márkás évi törlesztésnek leszállítása, kapcsolatban azzal, hogy a jóvátételi főösszeget körülbelül 35—40.000 millió márkában állapítanák meg. Anglia, amelynek javára szóló jóvátételi törlesztés az épp elmúlt évben érte el azt az összeget, amelyet viszont ő háborús adósságai címén Amerikának fizet, nem szívesen látott olyan tervezetést, amely ez összeg leszállítását eredményezhette volna. Úgy látszik Parker Gilbertnek londoni látogatása alkalmából sikerült meggyőznie Churchill kincstári kancellárt arról, hogy aggodalma nem indokolt és így a Brit Birodalom támogatása a terv számára biztosítva van. Elyben a belga kormány is hozzájárult, szintén hangsúlyozva, hogy semmiféle leszállításba bele nem egyezhetik s hogy a végleges rendezéssel egyidejűleg rendezni kell a Németország által a háború alatt Belgiumban kibocsátott 6 milliárd márka bankjegy kérdését, melynek terhe eddig a maga egészében Belgiumra nehezedett. Ezekkel a kautélákkal a jóvátételi konferencia összehívása és azután a Genfben elképzelt pénzügyi szakértő-bizottság összehívása biztosítottnak látszik.

A jóvátételi kérdés végleges rendezése az európai politikai helyzetet lényeges tehermenteltől szabadítaná meg és így a békeirányban legnagyobb jelentőségű lépés lenne. Az út az elvi megegyezéstől a megvalósításig természetesen akadályokkal terhes lesz s a hivatalába majdnem félévi szabadság után, november elején, visszatérő Stresemann, ha tisztultabb atmo-

szférában is, nem csekély nehézségekkel lesz kénytelen küzdeni. Függetlenül azonban ennek a problémának rendezése az amerikai elnökválasztásoktól is, illetve az új elnök álláspontjától a szövetségesek adósságai tekintetében. Eddig egyik jelölt, sem Hoover, sem Smith nem látszik hajlandónak arra, hogy akár a szövetségesek adósságainak leszállításába, akár abba beleegyezzenek, hogy helyettük Németország fizessen. A megalakítandó bizottságban valószínűleg csak magánszakértő fog Amerika részéről megjelenni, de ez a Wall Street befolyását fogja képviselni, ami odaát, ahol a „business“ vezeti a politikát, nem kis jelentőségű tény.

Ez az éppen vázolt akció, továbbá az amerikai iniciatívára létrejött Kellogg-paktum, — melyhez legutóbb Magyarország is bejelentette hozzájárulását— hangsúlyozva, hogy különösen az Európa békéjét veszélyeztető viszályoknak megoldására meg kellene találni a megfelelő intézményt — és végül a volt semleges államoknak a döntőbíráskodás kiterjesztésére és tekintélyének megerősítésére indított akciója a békemozgalom fő pillérei; az angol-francia leszerelési megegyezést sajnos, a legjobb akarattal sem lehet ebbe a kategóriába sorozni. Ellenkezőleg: megdöbbentően mutatja azt az erőt, amellyel a háború veszélyeztetett pozícióját védeni igyekszik. A közelebbi hónapok politikai fejlődése előreláthatólag biztosabb támpontot fog nyújtani arra, hogy a további kifejlés irányát meghatározhassuk.

OTTLIK GYÖRGY